

İKTİSAT DERGİSİ

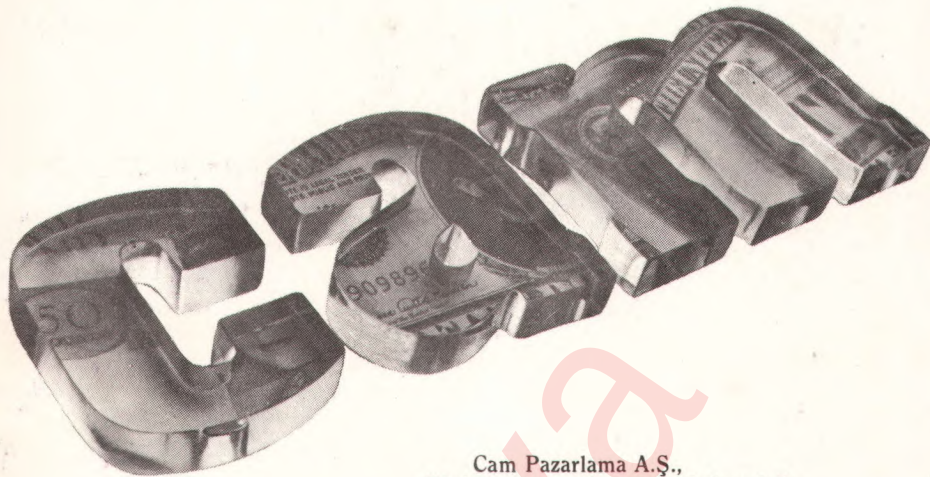
AYLIK DERGİ
KASIM 1982
SAYI 216
100 LİRA

BASIN ve EKONOMİ

**İsmail Cem
Niyazi Dalyancı
Necati Doğru
Ali Koçman
Alp Orçun
Osman Ulagay**

cam ve asiri tonmlara
credit

dekar tas.

Cam Pazarlama A.Ş.,
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
topluluğunun pazarlama şirketlerinden
biridir. Kurulduğu 1975 yılından beri her
yıl, artan miktarlarda gerçekleştirdiği cam
ürünü ihracatından sağladığı dövizlerle,
yurt ekonomisine katkıda bulunmaktan
kıvançlıdır.

Üstünlüğünü dünya pazarlarında
kabul ettirmiş kaliteli cam ürünlerinin
başlıcaları; Float cam, düz cam, oto
emniyet camları (Duracam ve Lameks), çift
camlı pencere sistemleri (Isıcam), buzlu
cam ve Kurşuna Dayanıklı Cam'dır.

Cam Pazarlama A.Ş., halen
23 ülkeyi kapsayan ihracat faaliyetlerini
daha da yoğunlaştırarak, ülke ekonomisine
yapmakta olduğu katkıları arttırmak amacıyla.

Cam Pazarlama A.Ş.

Valikonağı Cad. No.73 Nişantaşı, İstanbul Tel: 46 80 27

Cam Pazarlama A.Ş., bir Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. kuruluşudur.

İKTİSAT DERGİSİ

AYLIK DERGİ
KASIM 1982
SAYI - 216
100 LİRA

İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Sahibi

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Şeref ÖZGENCİL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet C. ÖZKAN

Haber ve Röportaj Sorumlusu
Nilgün UYSAL

Teknik Sorumlu
Nermin SUNGUR

ABONE KOŞULLARI

6 aylık 600 TL. 1 yıllık 1200 TL.

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak 25 bin TL.

Kapak İçleri 20 bin TL.

İç Sayfalar (tam) 15 bin TL.

YÖNETİM YERİ

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim
İSTANBUL

Tel: 49 89 03 - 44 04 36 - 45 17 52

Dergideki yazılar kaynak gösterilerek
yayınlanabilir.

Basıldığı Yer

YENİLİK BASIMEVİ

Tel : 43 55 72

İÇİNDEKİLER :

GÖRÜŞME (I)	4
Ali KOÇMAN	
GÖRÜŞME (II)	8
Niyazi DALYANCI	
AÇIK OTURUM	13
Necati DOĞRU	
Alp ORÇUN	
Osman ULAGAY	

MAKALELER

Basında Ekonomi	
Ekonomide Basın	31
Küçük Üreticiliğin	
Beklenmeyen Direnişinin	
Nedenleri	33
Sanayileşme, İhracat, Enflasyon	
İlişkileri : İngiltere ve Latin	
Amerika Örnekleri	40

Türkiye'de ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız ve
diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki
birinci sınıf muhabirleri ile
işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

Dış Temsilcilikler

NEWYORK

FRANKFURT

LONDRA

Essen, Batı Berlin,
Münih, Hamburg

AKBANK

güveninizin eseri

İKTİSAT DERGİSİ'nden

Artık günümüz Türkiye'sinde herhangi bir nedenle döviz alım satım kurlarını yayınlamayamayan bir gazete yönetimini ertesi günü bekleyen tek şey var: Sık sık çalan telefonların hep aynı şikâyetle açılması :

— «Beyefendi... Hanımefendi... Neyse... Bakın gazetenizde döviz kurları çıkmayınca, dün başka gazete almak zorunda kaldık. Bundan sonra da döviz kurlarını yayınlamayacaksınız bilelim de başımızın çaresine bakalım.»

Petrol krizini izleyen liberalleşme çabaları ile birlikte Türkiye'de ekonomik komular, giderek daha geniş kesimlerin ilgi alanına girdi. Döviz kurları da altın fiyatları da, enflasyonun hızı da, faiz oranları da, dış ekonomik ilişkiler de sokaktaki adamın dünyasına yabancı değil artık. Ciddi bir alan olarak kabul edilen ekonomi, ve ekonomi haberleri, yorumları, magazin lokomotifini kullanan gazeteler için bile bugün vazgeçilmez duruma gelmiş bulunuyor. İşte sözkonusu yeni olguyu, bu sayımızda sizler için enine boyuna deşmeye çalıştık. Yaptığımız açık oturumda, Cumhuriyet ve Güneş Gazetesi'nin iktisat sayfası yöneticileri Osman Ulagay ve Necati Doğru ile Dünya Gazetesi Genel Yayın Müdürü Alp Orçun biraraya gelip konuştular, tartıştılar. Güneş gazetesi yazarı İsmail Cem de bir makalesiyle katıldı konumuza...

Ayrıca bu sayımızda araştırma ve inceleme grubumuzun yaptığı bir inceleme ve çeviriye de yer vermiş bulunuyoruz.

Yeni uluslararası oluşum çerçevesinde dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye sorununa ayırdığımız gelecek sayıda yeniden karşılaşmak dileğiyle...

GÖRÜŞME I

ALİ KOÇMAN (*)

İ. D. : «Sayın Koçman, son yıllarda ekonomi sayfalarının basında belli bir ağırlık kazandığını görüyoruz. Bu konudaki genel görüşleriniz nelerdir?»

KOÇMAN : «Son yıllarda, istisnasız bütün gazetelerin iktisat konularına tam sayfa yer ayırmış olmalarını çok olumlu karşıyorum. Bu yönelme, iki noktanın önem kazanmasından kaynaklanmıştır, bence: Bunlardan bir tanesi, bugün Türkiye'nin bir numaralı sorununun «ekonomi» olması. Öteki ise kitlelerin de artık gidecek artan bir oranda ilgilenmesidir.

İktisat sayfalarının dün ve bugün arasında bir karşılaştırma yapıldığında görülen şudur : Ekonominin genel trendini gösteren bilgileri aktarmak ve ekonomik

konularda bilgi vermek şeklinde başlayan süreç piyasada ekonomi ile ilgili olan kişiler ve bilim adamlarına ait görüşlerin yansıtılmasıyla daha da gelişerek ve genişletilerek belli bir düzeye yükselmiştir.

Kanımca, ekonomi sayfalarını düzenleyen kişilerin en önemli sorunu, iktisadi konularda vazgeçilmez öneme sahip rakam ve bilgilerin, özellikle istatistiki bilgilerin, doğru ve kesin olarak elde edilemesidir. Bir ülkede istatistiki bilgiler doğru ve gerçekçi bir şekilde ortaya çıkarılmadığı takdirde, bu bizi tahminlerle konuşmaya götürür ki, işin zorluğunu siz çok daha iyi bilirsiniz.

İktisat sayfalarının her kesimden vatandaşa hitap etmesi dikkate alınmalı, uzun ve sadece uzmanların anlayabileceği türden, teknik konuları içeren yazıların en aza indirgenmesi sağlanmalıdır. Sade-

(*) TÜSİAD Başkanı

ce Türkiye'de değil, bütün dünyada gözlenen bir gelişme doğrultusunda bunların yapılması gerektiğini söylüyorum. Sadece ekonomi sayfalarını değil, bütün basını ilgilendiren bir gelişme bu. Eskiden beri alışlagelen uzun ve bilimsel makalelerin giderek az okunması ya da ancak uzmanları tarafından bir kaynak olarak kullanılması eğilimi var. Sanıyorum bu eğilim, ülkemizde daha da fazla. O nedenle, dikkat çekici, pratik ve doğru bilgilerin kullanılması, özellikle de ekonomi sayfalarında bunun yapılması kaçınılmaz oluyor. Varolan ilginin daha da artırılması için gerekli de...»

İ. D. : Bir de Türkiye'de bürokrasi olgusu var. O bürokrasinin çeşitli kesimleri tamamen birbirlerinden habersiz olabiliyor. Örneğin bu kopukluk, zaman zaman «ne DPT'nin DİE'den, ne de DİE'nin Maliye Bakanlığından haberi var» denebilecek düzeylere geliyor. Durum böyle olunca basına bir tür yol göstericilik görevi düşmez mi, sizce? Yani, basının yalnızca halka değil, aynı zamanda yukarıya da söz söyleme görevi yok mu?»

KOÇMAN : «Basının en temel işlevlerinden biri de «bilgi sentezi» yapmasıdır. Hemen bir örnek vereyim. Aşağı yukarı hemen her ay geçinme endeksleri açıklanıyor, bakıyorsunuz Ticaret Odası'nın başka, DİE'nin başka, hatta Ticaret Bakanlığının sonuçları başka. Bir noktada çizgi çekip, bütün kuruluşların üstünde ortaklaşa anlaşabileceği bir yöntem geliştirilmesi gereği artık kaçınılmaz hale geldi. Samırım burada da en önemli uyarıcılık görevi basına düşüyor.

Ayrıca basın, kamuoyu ile devleti yönetenler arasında bilgi iletişim görevini de yerine getirebiliyor. Özellikle ekonomi sayfalarında çıkan bilgiler, alınmış kararlar, gerek ekonominin genel gidişi, gerekse ekonomik konulardaki genel temenniler aracılığıyla hem kamuoyuna hem de bürokrasiye mesaj gönderme ve görüş aktarma mümkün olabilmektedir.

Gerçekten de bürokrasinin kendi içinde senelerden beri bir türlü giderilemeyen bir kopukluk söz konusu. Bu kopukluğu gidermede, ben DPT'ye büyük görev düştüğü kanısındayım. Çünkü, kuruluşu itibarıyla DPT devletin ekonomik politikasının nabzını elinde tutan bir organ konumundadır. Beş yıllık planla ilgili çalışmalar, özel ihtisas komisyonu çalışmaları, gerek kamu, gerekse özel sektördeki bütün bilgilerin DPT'de toplanmasına yol açmaktadır. Bu toparlanmanın biraz daha ciddi ve süratli olarak yapılması gerekir. Hatırlarsanız 1982 yılı programı altıncı ya da yedinci ayda ilan edilebildi. DPT her sene o yılın ekonomik programını ne kadar süratle ilan ederse, kamuoyunda konunun o kadar geniş olarak tartışılmasına ve ekonomi ile ilgili bütün ünitelerin görüşlerini açıklamasına olanak sağlayacaktır.»

İ. D. : Yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi çok fazla okumayı sevmeyen bir toplumuz. Buna karşın, iktisat gibi özel ilgi ve bilgi gerektiren bir alana dönük gazetelerin yada gazete haberlerinin basında yaygınlaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

KOÇMAN : «Türkiye'de okuma

oranı gerçekten çok düşük. Örneğin yeryüzünde çok okunan ve yirmi yirmibeş baskı yaptığı söylenen kitapların bile Türkiye'de ancak 5-6 baskı yapabildiğini gözönünde bulundurursak, ortadaki sonucun, kırkbeş milyonluk bir nüfus için gerçekten acıklı olduğu ortaya çıkar. Basının tirajı, doğru ve ciddi haber verme yanında bir takım başka yan faktörlerle de yakından ilgilidir. Örneğin, çok kuvvetli bir spor sayfası, magazin eki vermek ya da fotoroman yayınlamak gibi... Gazetelerin yalnızca iktisat sayfaları için alındığını pek sanmıyorum.

İktisadi konulara son yıllarda bir ilgi olduğunu inkar etmiyorum. Ama, bu ilginin geçmişi de son beş altı seneye dayanıyor. Türkiye'nin iktisadi sorunları devletin bir iktisadi politikası eskiden de vardı. Ama, sorunların genellikle ekonomiden kaynaklandığının geniş halk kitleleri, kamuoyu ve ülkede söz sahibi kişi ve kuruluşlar tarafından açıkça anlaşılması, sanıyorum son yıllarda Türkiye'nin gündemine girdi. Basının iktisat konusuna eğilmesi ve bu konuda özel sayfalar ayırmaya başlaması da bu olguya paralel bir gelişme gösterdi.»

İ. D. : «Artın bilinçten söz edebilir miyiz?»

KOÇMAN : «Evet, öyle de diyebiliriz. Artan bilinç, artan ilgi, petrol krizi, enflasyon, bütün bunlar hep rol oynamışlardır. 1958'de % 300'ü aşan bir devalüasyon yapıldığı zaman, bunun etkileri çok sınırlı bir kesimde yankı bulmuştu. Halk ise, ancak ekono-

mik mücadele yaşamını şartığı zaman -o da bilinçli bir şekilde değil- anlamaya başladı. Bugün Türkiye'de bilsin bilmesin, anlasın anlamasın enflasyondan, devalüasyondan üretimden, tüketimden, petrolden vb. gibi konulardan konuşmayan hemen hiç kimse kalmadı. Bu da artık ülkemizde meselelere iktisadi bir gözle bakıldığının iyi bir göstergesidir. Spesifik bir olaya bağlamak gerekir. Ama bence petrol krizinin, Türkiye'nin gerek yapısal ekonomik değişikliğe geçişinde, gerekse vatandaşın günlük yaşamında iktisadi konulara giderek artan bir ilgi duymasında çok büyük rolü olmuştur.»

İ. D. : «Artan ekonomik bilincin politik bilince yansımaları nasıl sizce?»

KOÇMAN : «Bunu biz 1960-80 dönemleri arasında bir parça yaşadık zaten. Ne varki artan bilincin yarattığı politik kıpırdanma, parlamentoya değil kamuoyuna yansıdı. 12 Eylül'ün meydana gelmesinde rol oynayan nedenler arasında da zannediyorum bunun önemli etkisi vardır. Demokratik düzeni baz olarak kabul edip, onun ekonomik konulardaki bilinçlenmeyi geliştirmek yerine, çıkar gruplarının bir takım çıkar çatışmalarına girmiş olması tıkanıklığın başlıca nedenlerinden biri olmuştur, bence.»

İ. D. : «Bir de dil sorunu var. İktisadın teknik bir konu olması, onun kendine özgü kavramları, deyimleri kısacası kendine özgü bir dili olmasını gerektiriyor. Bu konuda sizin düşünceleriniz nelerdir?»

KOÇMAN : «Ben dil konusun da fazla bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü, bu konunun uzmanı değilim. Ekonominin anlaşılabilirliğinin ise, karmaşık olmayan sade bir dil kullanılmasıyla mümkün olacağı inancındayım. Ekonomik terminolojide bir takım yabancı kelimeleri zorunlu olarak kullanmak durumundayız. Bunların türkçeleştirilmesi konusunda uzmanların çalışmaları var mı, varsa ne düzeyde bu konuda pek bilgi yok.»

İ. D. : «Yabancı basınla bir karşılaştırma yapmak ister miydiniz?»

KOÇMAN : «Yabancı basında ki ekonomik sayfalarla ya da doğrudan ekonomik yayın yapan gazetelerle bizim basını karşılaştırdığımızda göze çarpan ilk farklılık, yabancı basında artık bir ekonomik model tartışması yapılmadığıdır. Batı basınında ekonomik modeli veri kabul ederek bu model içinde varolan şirketlerin, borsaların ülkelerarası ticaretle ilgili gelişmelerin haberleri yer alır. Bizde uzunca bir süre model tartışmaları güncelliğini koruduğu için, basında da bu konudaki haberler, yorumlar egemenliğini sürdürmüştür. Türkiye'de kapitalizm daha yeni yeni kurumsallaşüyor. Bu itibarla, varlığı senelerce tartışılan bir sistemin ayrıntılarındaki tartışmalar, bundan sonra gündeme gelecektir, hatta gelmeye başladı, yavaş yavaş.»

İ. D. : «Eklemek istediğiniz başka noktalar var mı?»

KOÇMAN : «Bir iş adamının ya da ekonomik yaşamın içinde o-

lan bir kişinin, ekonomi ile ilgili sayfaları ve ekonomi gazetelerini çok ciddi olarak izlemesi gerektiğine inanıyorum. Türkiye'de artık bu yönde gelişmeler oluyor. Örneğin, iş adamları arasında yapılan çeşitli konulardaki toplantılara katılanların aşağı yukarı hepsinin iktisadi konulardaki haberleri birinci sayfalardaki haberlerden daha dikkatle okuyup geldiklerini izliyorum ki, bu çok olumlu bence. Çünkü, firma bazında başarılı olan bir kişinin genel ekonomik bilgi sahibi olması, ekonominin tartışılabilir hale gelmesi açısından da önem kazanıyor.»

İ. D. : «Türkiye'de ekonomik bilgi satınalma yönünde bir gelişme var mı? Böyle bir gereklilik duyuluyor mu?»

KOÇMAN : «Kapitalizmin kurumsallaşmış olması, bu gibi olguları beraberinde getiriyor. Bugün Avrupa ya da Amerika'da herhangi bir büyük kuruluşun merkezine girdiğinizde, ya yöneticilerin odasında ya girişte bir basın kuruluşunu anımsatırcasına iki üç tane teleksin dünyanın dörtbir tarafından devamlı piyasa haberlerini, borsa haberlerini aktardığını görürsünüz. Türkiye'de de sizin dediğiniz anlamda bilgi aktarımı sağlayacak türde bir kaç ajans vardır ve daha da artacaktır. Telekomünikasyon iş hayatının en önemli unsurlarından biri. Türkiye'de iş hayatının yapısı, kapalı devreden dünyaya açılış biçiminde geliyor. Sermaye piyasası ve kapitalizmin gerektirdiği öteki ilişkiler yerleştikçe, bütün bunlar da kaçınılmaz olarak yaşantımıza girecektir.»

İ. D. : «Teşekkür ederiz.»

GÖRÜŞME II

NİYAZİ DALYANCI (*)

İ. D. : «Sayın Dalyancı, Türk basınında son yıllarda görülen bir gelişme de, artık bütün gazetelerin ekonomi sayfalarına yer vermeleri. Size göre bu gelişme nereden kaynaklanıyor?»

DALYANCI : «Türkiye'de eskiden, daha doğrusu on-onbeş sene öncesine kadar, kitlelerin değil ekonomik yaşama politik yaşama bile katılmaları çok sınırlı bir düzeydeydi. Seçimlerden seçimlere sandığa gidip oy atmak onlar için yeterliydi, bundan sonrasıyla pek ilgilenmezler ve herşeyi yöneticilerden beklerlerdi. Ancak toplumda eğitim seviyesinin yükselmesi ve gittikçe artan bilinçlenme ile bu işleyiş bozulma yönünde bir eğilim gösterdi. Düzenin sınırları içinde kitleler artık toplumda bir güç oluşturdıklarının farkına varmaya, kendilerinin ülkenin yöne-

timi için alınan kararların oluşturulmasına katılmalarıyla demokrasinin daha da anlam kazandığını görmeye başladılar. Bu şekilde başlayan sürecin bugün tamamlandığını ve artık herkesin aktif olarak siyasal yaşamın içinde olduğunu kastedmiyorum, bu söylediklerimle tabii ki. Ancak bu yönde bir gidiş başlamıştır. Bu da bence çok olumludur.

Toplumda başlayan politik anlamdaki bu hareketliliğin yanı sıra son bir kaç senedir ekonomik düzeyde de olumlu gelişmeler olmaktadır. Ekonominin, çok daha teknik bir konu olmasının getirdiği bu geç kalmaya rağmen, son zamanlarda ekonomik olayları bilme-öğrenme konusunda artan bir ilgi gözlenmektedir. Basında ekonomi sayfalarının hemen tüm gazetelerde yer alması bunun en güzel kanıtıdır.

ve ülkenin ekonomik yaşamını önemli ölçüde etkileyen 24 Ocak kararları kitlelerdeki ekonomik ilgiyi ve buna bağlı olarak da basın dünyasında yeni yeni yer almaya başlayan ekonomi haberciliğini geliştiren çok önemli bir olaydır. Bunu biraz daha açayım dilerse-
niz. Bir kere, biraz önce de belirttiğim gibi kişiler ekonomik yaşamdaki olayların kendi yaşamlarından soyutlanamayacağını ve oradaki her değişikliğin şu veya bu şekilde kendilerini etkileyeceğini görmeye başladı. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da bu kesimde bir ilgi başladı. Basın ise, karşılıklı bir etki-tepki mekanizması sonucu yaşamını sürdürebileceği için, karşıdan aldığı bu talebe uygun olarak bir şeyler yapmak gereğini duydular ve ekonomi sayfaları da yavaş yavaş yaygınlık kazanmaya başladılar. Tabii, bu arada ülke ekonomisinin son zamanlarda yadsınmayacak bir gelişme kaydetmesinin de bu gelişmedeki payını unutmamak gerekmektedir. 24 Ocak kararları bütün bu olumlu gelişmeleri pekiştirici yönde bir rol oynamıştır.

Öte yandan bu kararlardan sonra gazete kâğıdı üzerinde daha önceden var olan sübvansiyonun kalkmasıyla kâğıda gelen zincirleme zamlar, bir anlama basının girdisi olarak kabul edebileceğimiz PTT hizmetleri, dışardan ithal edilen film, mürekkep, kimyasal maddelerdeki fiyat artışları, dışarıyla kıyaslandığında son derece ucuz olan gazetelerin fiyatlarının yükselmesine neden oldu. Bugün artık bir gazeteyi otuz lira almaktayız. Eskiden bizim aramızda şöyle bir niteleme vardı. «Bir eve iki gazete girer, ikinci ga-

zete olabilmek için çalışmalıyız.» Bu şimdi ortadan kalktı, birden fazla gazete alabilmek neredeyse lüks oldu. Bu da gazeteler arasındaki rekabeti arttırdı, haliyle. Bir gazete okurlarına hem siyasal içerikli haber ve yorum, hem ekonomi, hem spor, hem magazin, yani bütün bunların hepsini bir arada vermek ve bir anlama gazeteciliğin branşları arasında bir denge tutturmak zorunda artık.

Bu arada hiç bir gazete toplumdaki gelişmelere de, birbirleri arasındaki rekabet yüzünden kayıtsız kalmama, aksine birbirlerini atlatarak en iyisini kendileri vermeye çalışmak durumundalar. Böyle olunca, gazetelerin bütünlüğü içinde yer verilen ekonomi sayfalarında yöneldiği kitlelerin anlayabileceği türden ekonomik mesajlar ekonomik yaşamda olup bitenler yer almaya başladı. Bugün artık bu alanda uzmanlaşmaya da geçtiler, bence.

Yalnız burada şunu da belirtiyim. Ekonomi ile ilgili haberler daha önce de gazetelerde yer alırdı, yani yeni ortaya çıkmış bir şey değil. Ancak bu konuda bilgi sahibi muhabirlerden oluşan servislerin kurulması ve ekonomi adı altında yapılan sayfalarda ekonomik gelişmeler ve olaylarla ilgili her tür haberin ve yorumların yer alması son yılların ürünü.»

İ. D. : «Peki, birde basınımızda tümüyle ekonomik haberlere yer veren bazı gazeteler var, bu konuda ne diyeceksiniz?»

DALYANCI : «Ben de şimdi onlara değinecektim. Yukarıda saydıklarımın dışında ayrı bir kate-

goride değerlendirdiğim bu gazetelerin okuyucu kitlesi de farklı, yani hani vapura giderken «şuradan bir gazete alayım» diyen okuyucuya yönelik olarak çıkmıyor bu gazeteler. Daha çok abone sistemi ile çalışıyorlar ve okurları da ekonomistler, iş adamları, şirketler ve bu alana özel ilgi duyan sınırlı bir kesimden oluşuyor. Son yıllarda yaygınlık kazanmaya başlayan bu tür gazeteler yaptıkları yayınlarla başarılı oluyorlar, kanımca.»

İ. D. : «Başarı sözcüğünü günlük gazetelerin ekonomi sayfaları için de kullanabilir misiniz? Daha başka bir deyişle gazeteler bu sayfalarda kendilerinden bekleneni tam olarak yerine getirebiliyorlar mı?».

DALYANCI : «Bence bugün için başarılılar. Örneğin bir iki gazete sayabilirim ki bunlar gerçekten yaptıkları haberlerle, buldukları konularla, kullandıkları dille geniş okur kitlelerine hitap edecek türden yayın yapıyorlar. Ancak dikkat ederseniz bugün için dedim, çünkü toplum durağan bir yapıya sahip değil. Değişmelere, yeniliklere her an için açık. Ekonomi alanında da aynı şeyler geçerli. Bu yüzden de her şeyde olduğu gibi, bu gazetelerde de biz bu konuda başarılıyız, bu durumumuzu muhafaza edelim derlerse bir süre sonra başarıları başarısızlığa dönüşmeye mahkumdur. Sık sık belirtiyorum, Türkiye’de ekonomiye ilgi son yıllarda başladı. Ekonominin teknik bir konu olması ve bu konuda belli bir bilgiyi gerektirmesi, ekonomi sayfalarını yapanların işlerini daha da zorlaştırmaktadır. Haberleri, yorumları

öyle yazacaklardır ki, hemen her kesimden insan anlayabilsin, ekonominin karmaşıklığı içinde öyle konular bulmalıdırlar ki, okurlarının ilgisini çekebilsin. Başarıları bunları gerçekleştirebildikleri ölçüde olasıdır.

Basının, kendisinden bekleneni tam olarak yerine getirip getiremediği sorusuna, gelince ki ben bunu ayrı bir soru olarak değerlendirim, basından beklenen nedir, önce bunun doğru olarak saptanması gerekir, kanımca. Türkiye’nin kendi gerçekliği içinde bugün ekonomi basınından beklenen yol göstericilik işlevini yüklenmesidir. Sanırım bunu da belirli ölçülerde gerçekleştiriyorlar. Buna son zamanlarda yaşadığımız bankerler olayını örnek olarak gösterebiliriz. Basın burada bankerzede adı verilen kişilerin mümkün olduğu kadar daha az zarara uğrayarak içinde bulundukları durumdan kurtulmaları için yardımcı olmaya çalışmıştır. Ancak kitlelerin bilgilendirme süreci içerisinde yol göstericiliğinin yanında toplumu dönüştürme yönünde bir işlevi olduğunu da hiç bir zaman unutmamalıdır. Bu ise süreç içinde her iki tarafın da aralarındaki iletişimi doğru olarak kurabilmelerine bağlıdır.

İ. D. : «Ben bir de size ekonomi sayfalarında yer alan haberlerle ilgili bir soru da yöneltmek istiyorum. Bazı gazetelerde örneğin «en ucuz filan eşya nerede satılır, şu giyeceğin fiyatı şu kadar, x adlı lokantada daha ucuza yemek yiyebilirsiniz» türden haberler bu konuda kendilerine bir köşe ayrılarak her gün çıkıyorlar. Ekonomi sayfalarında bu türden bilgilerin

yer alması gerekli mi sizce? Deminki cevabınızla bağlantılı olarak bu tür haberler ekonomi sayfalarından beklenen yol göstericilik işlevinin bir çeşit göstergesi mi?»

DALYANCI : «Bu sözünü ettiğiniz türden haberler basınımızda son zamanlarda ortaya çıktı. Daha önceleri bir gazetede örneğin «şu çamaşır makinesi daha ucuz, bu mağazada giyim eşyaları daha ucuza satılıyor» gibi haberler çıktığı zaman hemen o gazeteye şüphe ile bakılırdı. «Acaba o firma ile, ya da o mağaza ile mi anlaştı, burada reklamını yapıyor?» diye. Bu tür habercilik anlayışı kanımca Amerikan basınından alındı. Ancak ben bunların gazetelerde yer almasını olumsuz bulmuyorum. Çünkü son yıllarda sık sık karşılaştığımız enflasyon yüzünden toplumumuzun önemli bir kesiminin gelirinin azalması ucuz beslenmek, ucuz giyinmek, ucuz ev döşemek gibi bütün çeleri sarsmayacak, geçinebilecek harcamalar yapma eğilimini arttırmıştır. Bunlar da bir ölçüde basının yol gösterici olma görevine de uygun düşmekte. Ancak yol göstericilik işlevi tümüyle böyle olmalı anlamı da çıkartılmamalı.»

İ. D. : «Ekonomi sayfaları yeni bir muhabir türünü de beraberinde getirdi. «Ekonomi muhabirleri» Daha önce de belirttiğimiz gibi ekonominin karmaşık ve teknik bir konu olmasından dolayı, bu sayfalarda yer alacak muhabir kadrosunun da ekonomi öğrenimi görmüş, ya da bu konu da yeterli bilgiye sahip elemanlardan oluşması zorunluluğunun, basına olumlu bir katkısı olabilir mi, sizce?»

DALYANCI : «Şüphesiz olum-

lu yönde etkisi vardır. Bir kere ekonomi servisinde çalışacak olan kişilerin hangi sektörlerde hangi mekanizmaların çalıştığını, bir devalüasyon ya da enflasyon yapıldığı zaman bunun sonuçlarının neler olacağını bilmesi ve bunları doğru bir şekilde sergileyebilmesi için mutlaka asgari bir ekonomi bilgisine sahip olmalarını gerektiriyor. Bu da basında doğal olarak «alaydan yetişenler» diye tanımlanan gazetecilerin yanında «mektepli» denen gazetecilerin sayılarında bir artışa neden oldu, kuşkusuz. Basında bir gelişmenin olabilmesi bu ikinci saydığım türden gazetelerin varlığıyla mümkün.

Bir şey daha var ki, bu da artık günümüzde basında yalnız ekonomi sayfalarında değil diğer bütün servislerde başarılı bir gazetecinin ancak kendi dalında gerçek anlamında bilgi sahibi olması, konusunda bilimsel diye tanımlanan bilgilerle donatılmış olması gerekmektedir. Son zamanlarda basınımızda da bu yönde bir gelişme görülmesi sevindiricidir.»

İ. D. : «Şimdi de ajanslara gelelim, dilerseniz. Ajansların ekonomi haberlerini iletmede yüklenildiği işlevin ne olduğunu anlatır mısınız?»

DALYANCI : «Dünya basınında ajansların ekonomik servislerinin ortaya çıkışları basına yönelik bir amaç taşıyor. Bunu, yanlış hatırlamıyorsam ilk olarak Reuters ajansı kurmuş. Bu servisler ilk hizmetlerini şirketlere veriyor. Bilgi olarak dünyanın belli başlı borsalarında işlem gören buğdaydan pamuğa kadar, altın gümüş

gibi kıymetli madenler, tahvil ve hisse senedi piyasalarındaki fiyatlar gibi verileri şirketlere iletiyor. Bu basın ya da ajansçılığın iş dünyasına bir hizmeti olarak çıkıyor ortaya.

Türkiye'de de ekonominin yaygınlik kazanmasına paralel olarak ajanslar yukarda saydığım türden bilgileri devlet ve özel sektördeki firmalara veriyorlar. Örneğin bizim ajansımız dünyadaki şeker, pamuk, tekstil vb. piyasalarındaki her türlü gelişmeleri anında Türkiye'de bunlarla ilgili sektörlerdeki şirketlere bildirmektedir. Ajansların gazetelere yönelik olmayan ve onların yapamadığı görevlerinden biri bu.

Diğeri ise gazeteler haber geçmek ki, burada gazete olarak onların yaptıklarından farklı bir şey yapmıyoruz. Örneğin ticaret odası başkanından demeç almak, alınan ekonomik kararları izlemek, çeşitli sektörlerdeki gelişmeleri vermek gibi. Önemli olan burada muhabirin yaratıcılığı, şüphesiz, yani bir haberi gazetelerden daha önce yakalayabildiklerinde, o haber ekonomi sayfalarında ajansların adı verilerek yayınlanıyor.

Ayrıca bir de ekonomi bülteni adı altında bülten çıkartıyoruz. Günlük olarak ekonomi dünyasındaki gelişmelerin yer aldığı bu bültenleri bütün abonelerimize gönderiyoruz.»

İ. D. : «Ajanslar, ekonomi dalında haber toplama görevini tam anlamıyla yerine getirebiliyor mu? Karşılaştığı zorluklar nelerdir?»

DALYANCI : «Ajansların bu konuda yüklenmiş oldukları görevi tam olarak yerine getiremiyorlar, maalesef. Zorluklar iki nedenden

kaynaklanıyor. Bir kere ülkemizde iletişim, her alandaki iletişimi kastediyorum, henüz sağlıklı bir şekilde işlemeye başlamadığı için resmi kaynaklı haberlerin dışında diğer kaynaklardan aldığımız haberleri yayınlarken çok dikkatli davranmak zorundayız. Ayrıca şirketlerin kendi içlerindeki gelişmeleri basına yansıtmakla görevli servisleri var. Gerçi bu tam anlamıyla yaygınlaşmadı, büyük şirketlerde kurulmuş durumda henüz. Bunlarla kurduğumuz bilgi alış veriş de zaman zaman aksaklıklara uğruyor. Ancak ben yine de umutsuzluğa kapılmıyorum, zaman içinde yerine oturacaktır.

Esas büyük zorluk, ki bu yalnız ekonomi servislerini değil genel olarak bütün ajansları ilgilendiriyor, karşı karşıya kaldığımız mali güçlükler nedeniyle basın dünyasındaki teknik anlamda kaydedilen gelişmeleri izleyememek. Bu bir yerde konu dışı oluyor, ancak özel olarak ajansların, genel olarak da tüm basının yaşadığı önemli bir sorun olduğu için söylüyorum. Ajans olarak bizim karşılaştığımız mali zorluklar piyasanın monopson bir piyasa olmasından kaynaklanıyor. şöyle ki basına yönelik olarak ürettiğimiz mal için alıcıların fiyat dikte etme olanakları var. Bunların verdiği fiyatlar da hiç bir zaman bizim maliyetlerimizi karşılamıyor. Bu arada yeni yatırımlar yapmamıza da olanak olmuyor. Bu yatırımları da yapamadığımız için, bizden bekleneni, her alana yönelik olarak, gerek basına gerek ekonomik bilgilenme açısından çeşitli kuruluşlara yönelik olarak verdiğiniz hizmetleri tam anlamıyla yerine getiremiyoruz.»

İ. D. : «Teşekkür ederiz.»

AÇIK OTURUM

BASIN ve EKONOMİ

Katılanlar :

Necati DOĞRU (*)

Alp ORÇUN ()**

Osman ULAGAY (*)**

ULAGAY : Uzun yıllar politik kararlar ekonomi üstünde büyük ağırlık taşıdığı için politik haberlerin ekonomik haberlere oranla önemi fazla oldu. Doğrudan doğruya politik kararlarla ekonomiye yön vermek mümkündü. Ancak, giderek ekonomik gerçekler ağır basmaya başladıkça iş değişti. Bugün, ekonominin kendi işleyişine özgü mekanizmaları öğrenme zorunluluğu var. Basına da bu açıdan büyük görev düşüyor. Ekonomik ilişkileri mümkün olduğu kadar açmak ve göstermek gerek. Ne var ki, halka açılmaktan sözedilirken, en büyük firmalar bile yıllık cirolarını sır gibi saklıyorlar. Bu da basını işini zorlaştırıyor.

DOĞRU : Bugün toplumumuz altı temel motif üstünde durmaktadır. Bunlardan ilki tüpgazdır. İkincisi minibüstür. Üçüncüsü peynir ekmek, domatestir. Dördüncüsü hastahanedir. Beşincisi mapushanedir. Altıncısı ise, sevgi ve kendine güven isteğidir. Bu altı temel motifin beşi ekonomi ile ilgilidir. Bu durumda ekonomik haberleri, resimleri röportajları sosyalleştirmeyi görev edinmiş kişilere de büyük görev düşmektedir. Türkiye'de rakamları kavramak, kadını

(*) Güneş Gazetesi Ekonomi Servisi Şefi

(**) Dünya Gazetesi, Genel Yayın Müdürü

(***) Cumhuriyet Gazetesi, Ekonomi Servisi Şefi

kavramak kadar zordur. Bir başka zorluk da, okuma alışkanlığının olmadığı bir ülkede ekonomi ile ilgili haberlerin nasıl sosyalleştirileceğinde çıkmaktadır. Ekonomiye toplumun ilgi duyması büyük bir nimettir. Bu nimetin iyi kullanılması lazım.

ORÇUN : Ekonomi basını ya da ekonomik haberler, ekonominin asli bir unsurudur. Çeşitli ekonomik bilgilerin ve olayların bilinmemesi halinde pazar ekonomisinin de gelişmesine imkân yoktur. Buna karşın, Türkiye'de sözkonusu olan 600 yıllık gerilik, ekonomik haberler veren basını etkilemiştir. Batıdaki ekonomi basını, sermaye birikimi koşullarında oluşmuş bir basındır. Orada şirket yöneticileri kendi şirketleri hakkında bilgi yaymak zorundadırlar. Türkiye'de ise, ekonomi basını yer yer polisiye yöntemlerle çalışmak gereği ile karşı karşıya kalır.

İ. D. : «Türkiye'de son yıllarda, basında ekonomi haberlerinin giderek yoğunluk kazandığı bir döneme girildi. Bu, okuma alışkanlığının bile oldukça zayıf olduğu bir toplumsal yapıya rağmen ortaya çıkmıştı. Sayın Ulagay, sözkonusu gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?».

OSMAN ULAGAY : «Basınımda, ekonomi ile ilgili haberlerin ağırlık kazanması, ekonomi konusuna daha fazla önem verilmesi; bazı gazetelerin ekonomi ekleri çıkarması ve sadece ekonomi ile ilgilenen gazetelerin yayınlanması sanırım son beş, altı yılın olayı. Bu, kendiliğinden ya da raslantı olarak ortaya çıkmış değil. Büyük ölçüde Türkiye'nin geçirdiği bir değişikliklerle bağlantılı bir olay. 1977 yılından beri geçirmekte olduğumuz ekonomik krizle bunun yakından ilişkisi var. 1977 yılından önce Türkiye'de çoğu kişi IMF'nin

ne anlama geldiğini bilmezdi ve bu konuda bilgilenmek gereğini de duymazdı. 1977 yılından sonra ise, yavaş yavaş yaşadığımız ekonomik sıkıntılarla IMF'nin, dış dünyanın, bugüne kadar aklımıza gelmeyen birçok faktörün ilişkisi olduğu anlaşılmaya başlandı. Bir anlamda, IMF mutfağımıza kadar girdi. Herkesin günlük yaşantısı ile ekonomik olaylar arasındaki bağ, çok daha yakından kurulmaya başladı.

Bu niye bu tarihte oldu? Daha önce olmadı? O zamana kadar, büyük ölçüde içine kapalı bir ekonomi ile, ve o ekonominin sahip olduğu imkanların biraz daha üstünde imkânları kullanarak bir tür hayal dünyasında yaşamaya alışmıştık. Gerçek anlamda bir pazar ekonomisine açılma sözkonusu olduğu zaman, bu hayal dünyası da yıkılmaya başladı. Bu, ücretine belli oranlarda zam alan işçi için de böyleydi, kalitesiz malını hiç sıkıntı çekmeden satan sanayi-

ci için de böyleydi, politik gücü olduğu için istediği taban fiyatlarını alan tarımsal üretici için de böyleydi. Kısaca söylemek gerekirse, hemen her kesim için bu durum geçerliydi.

EKONOMİ İLE POLİTİKA YER DEĞİŞTİRDİ

Öte yandan, uzun yıllar dünya genelinde, politik kararlar ekonomide üstünde ağırlık taşıdığı için ve politik karar mevkiindekiler de ekonomik çıkarları dağıtma konusunda oldukları için, politik haberlerin ekonomik haberlere oranla önemi çok daha fazla oldu. Çünkü, doğrudan doğruya politik kararlarla ekonomiye yön vermek, ekonomik olayları etkilemek mümkündü. Ama daha sonra, ekonomik gerçekler ağır basmaya başladığı zaman, artık ekonominin kendi içindeki ilişkilerini ve pazarın kendine özgü mekanizmalarını öğrenmek zorunluluğu doğmuştu. Bu zorunluluğun halkaları, iç dünyadan, dış dünyaya doğru dalga dalga yayıldı ve dolaylı olarak da, ekonomik olayların gazetelere yansımaları, gazetelerde daha fazla yer almasını, ekonominin giderek herkesin ilgilendiği bir alan durumuna gelmesini sağladı. Ayrıca, Türkiye'nin, ekonomik sıkıntılarla başlayıp, politik boyutlar kazanarak geldiği nokta nedeniyle, sınırlanan politik tartışma ortamının ekonomik konuların ağırlık kazanmasındaki payını da yabana atmak gerekir.

Gerçekten Türkiye, pazar ekonomisine geçecekse, ekonomi ile ilgili çok daha fazla konunun, çok daha fazla kişi tarafından bilinme-

si gerekmektedir. Pazarda bir saydamlık oluşması, pazar ekonomisinin belki de en birincil koşuludur. Pazar ekonomisi içinde rol alacak olan faktörler, ekonominin çeşitli unsurlarının nasıl işlediği konusunda bilgiye sahip olmadıkları sürece, pazar ekonomisinin çarpıklıkları da süregelir ve hiç bir zaman amaçlanan noktaya varmak mümkün olmaz, o nedenle de ekonomi basınına bence çok önemli bir işlev düşmektedir : Bu da ekonomide olan biten hakkında en sağlıklı bilgiyi en kısa sürede herkese ulaştırmaktır. Örneğin, IMF'nin Türkiye'ye kredi açmak için öngördüğü şartları yerine getirmek için KİT'lerin maliyetleri fiyatlara yansıtıldığında, bunun şeker fiyatını etkilemesi onun da içtiğimiz çaya kadar girmesi söz konusu olabildiği gibi, KİT maliyetlerinin sınırlı tutulması dolayısıyla da daha sınırlı personel istihdamı gündeme gelebilmektedir. Bu tür çok dolaylı ve herkesin günlük yaşantısına kadar yansıyan etkiler ortaya çıkabilmektedir. Toplumda yaşayan insanlar da bütün bu konularla ilgilenmenin yaşamsal önemini kavramaya başladıkça ekonomik haberlere duyulan ilgi de artmaktadır.

Sözkonusu oluşuma yeterli bir şekilde cevap vermek için bizlere, yani ekonomi ile ilgili basına neler düşüyor, buna da dilerseniz öteki bölümlerde değineyim.»

MANŞETLERİN YÜZDE 62'Sİ EKONOMİK

İ. D. : «Sayın Necati Doğru, siz ekonomi-basın ilişkileri konusunda neler söylemek isterdiniz?»

NECATİ DOĞRU : «Gazetelerde, ekonomi sayfalarının oluşturulması ve ekonomi haberlerinin geniş boyutlarda yer alması pek uzak bir tarihe dayanmıyor. Ekonomi adı altında spesifik bir konuya yönelen bu sayfaların beş yıllık, kitleselleşmelerinin ise iki yıllık bir geçmişi var. (Kitleselleşmeyi burada «halka malolmak» anlamında kullanıyorum.)

Bu durum şöyle bir soruyu da beraberinde getiriyor: Türkiye'de gazetecilik tarihi yüzyılı aşmasına rağmen, insanları bu kadar yakından ilgilendiren ekonomik haberlerin ve bu haberlerin toplu halde verildiği ekonomi sayfalarının basında yer alması neden bu kadar gecikti? Ben, son onbeş günlük gazeteleri kapsayan bir tarama yaptım. Gördüm ki, gazete manşetlerinin yüzde altmışikisi ekonomik haberlere ilişkindir. Sanıyorum, günümüzde vazgeçilemez bir önem taşıyan ekonominin gazetelerde yer alarak sosyalleşmede gecikmesinin nedeni, ekonomik demokratikleşme ile siyasal demokratikleşmenin geç kalması ya da yavaş yürümesi olabilir.

KRİZLE SİYASAL KESİNTİ KUCAKLAŞTI

12 Eylül'le birlikte ülkemizde siyasal süreç bir kesintiye uğradı. Siyasal süreçlerin şu ya da bu nedenle bir kesintiye uğraması, mümkün olabilir. Ancak, ekonomik yaşam için aynı şeyi söylemek çok güç. Ekonomide bu tür bir kesinti, o ülke için ve o ülke yaşayanları için, yemek, içmek, giyinmek, tüketim ve üretim faaliyetlerinde bulunmak gibi, her türlü yaşam-

sal faaliyetin sona ermesi tehlikesini gündeme getirir. Öte yandan, Sayın Ulagay'ın 1977'den bu yana yaşanmakta olduğunu vurguladığı ekonomik kriz, kesintiye uğrayan siyasal süreçle kucaklaşmış oldu. Bu kucaklaşma, ve siyasetten geçici olarak kopartılma insanları ekonomik sorunlarla ilgilenmeye itti.

24 Ocak kararları da insanların ekonomi ile daha yakından ilgilenmelerini hızlandırdı. 24 Ocak'tan önce Türkiye'de ekonomi, daha çok «kararlarla» yürütülmeye çalışılıyordu. Varolan bu yapıyı değiştirmeyi ve onun yerine ekonominin bağımsız özelliklerini zorlama ve işletmeyi amaçlayan pazar ekonomisini hedefleyen 24 Ocak kararlarından sonra, toplum içinde yaşayan insanların durumları da değişmeye başladı.

DOLAR VE AYŞE HANIMIN TÜPGAZI

Şöyle ki: Eskiden işçinin dünyası, sendika ile patron arasında geçen ücret pazarlığı arasında sıkışıp kalmıştı. Esnafın dünyası, müşterisiyle arasındaki ilişkiden, memurun dünyası ise bütçe ve katsayı artışı beklentisinden öteye gidemiyordu. Pazar ekonomisine geçince, işçi gördü ki, IMF'nin gelmesi yeni düzenlemelerin gelmesi anlamını taşıyabilir. Doların değer kazanması Ayşe hanımın ödeyeceği tüp gazı fiyatının artmasına neden olabilir. IMF'nin fazla para basmayn demesi, köylünün satacağı fındığın taban fiyatını etkileyebilir.

İnsanların bu tür bir karşılıklı etkileşimi kavramaya başlamasın-

dan sonradır ki, gazeteler de ekonomik bilgilenme ihtiyacını karşılama yönünde harekete geçtiler. Başardıkları ölçüde de ekonominin kitleselleşmesini sağladılar. Ama bu demek değildir ki, tam anlamıyla başardılar. Hayır. Daha bu konuda çok küçük bir adım atılmış durumda ve yapılacak çok şey var.

PAZAR EKONOMİSİNİN ASLİ UNSURU

İ. D. : «Sayın Alp Orçun, ekonomide basın konusundaki değerlendirmelere siz neler eklemek isterdiniz?».

ALP ORÇUN : «Şimdiye kadar söylenlere genel olarak katılıyorum. Bunun ötesinde, hangi ölçüde olursa olsun pazarın ekonominin işleyişinde bir rolü olduğunu ve merkezi olarak planlanan bir ekonomide ekonomi basınının anladığımız anlamda bir işlevi olmayacağını kabul ederek söylemek gerekir ki, ekonomi basını ya da ekonomik haberler, ekonominin aslı bir unsurudur.

Bununla şunu kastediyorum: Çeşitli ekonomik bilgilerin, çeşitli olayların çeşitli gelişmelerin bilinmemesi halinde pazar ekonomisinin gelişmesine de imkan yoktur yoksa son derece topal bir işleyiş sürer gider. Bu nedenle, günlük siyasi gazetelerde çıkan ekonomik haberler de, artık özelleşen ekonomi basınında yayınlanan haberlerde ekonominin aslı bir unsuru haline gelmiştir.

Dünyada ekonomi basınının ortaya çıkışı da tamamiyle böyle bir gereksinime dayanıyor. Batıda

borsa bültenleri, liman hareketleri (yani bir limandan diğerine gidecek yükü arama ilanları, ekonomi basınının temelini oluşturmuştur. Bugün dünyada bildiğimiz büyük ekonomik yayın organları da böyle bir gereksinimden hareketle gelişmiş yayın organlarıdır.

1800'LER OSMANLISI VE EKONOMİK BÜLTENLER

Az önce, Türkiye'deki ekonomi basınının son beş altı yıldır gelişmekte olduğu konusunda çok ısrarla **duruldu** oysa, bugün sözünü ettiğimiz anlamda, ekonomi basınının nüvesini teşkil eden haber yayma biçimleri, Türkiye'de 1800'lerde -bir açıdan Osmanlı ekonomisinin çok açık olduğu dönemlerde- son derece yaygındı Hatta İstanbul'dan Batı'ya sırf haber yaymak için çıkartılan bültenler vardı. Bunların çoğu fransızcadı ve Türkler tarafından yayınlanıyordu. Ayrıca ekonomik olayların hareketlendiği dönemlerde -ki, bunlardan bir tanesi de Kurtuluş Savaşı dönemidir- Hakimiyet-i Milliye gazetesinde altın fiyatları muntazaman verildiği görülür. Ayrıca, sa'it iktisat haberi veren yayın organlarının en eskisi olan İzmir Ticaret Gazetesi, kırk, elli yıllık bir geçmişe sahiptir ve öteden beri Anadolu ticaretinin önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bir anlamda Anadolu emtia fiyat hareketlerinin milli yayın organı niteliğine bürünmüştür. İstanbul'da da «Münakasa» adında buna benzer nitelikte bir iktisat gazetesi çıkarıldığı biliniyor.

Diyeceğim şu: Türkiye'de ekonomi basını o kadar yeni değil.

Hakimiyet-i Milliye örneğinde olduğu gibi, günlük siyasi yayın organlarında ekonomik haberlerin yer alması geleneği de oldukça eski denebilir. Bugün kazandığı öneme gelince... Günlük gazetelerde ekonomik haberlerin ağırlıkla yer almaya başlaması konusunda arkadaşlarımızın yaptığı değerlendirmelere tamamen katılıyorum. Türkiye'de, dış ekonomik ilişkilerin önem kazanmaya başlamasından ve bunların halkın refahını etkiler duruma geçmesinden itibaren, ekonomik haberlere büyük ilgi duyulmaya başlandı.

Doğrudan iş çevrelerinin ekonomik haberlere ve ekonomik yayın organlarına duyduğu ihtiyaç da arttı. Polisiye haber sayılabilecek bir takım haberler, bugün çok sansasyonel haber yayınlayan gazetelerde bile üç sütunluk haberler haline gelebiliyor, yani herhangi bir olayla ortaya çıkmış fiyat hareketlerinden yararlanarak bir insanın büyük kazanç sağlamış olması bu artık eskisi kadar önem taşıyan bir haber konusu değildir. Bu, aslında bu tür olayların sistemin içine girdiğini de gösterir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci içinde bunlar olağanlaştı. İnsanların daha fazla kâr etmek için yaptıkları bir ekonomik faaliyet olan spekülasyon, bir ayıp olarak değil de ilgilisi için, ikinci bir kez kâr etme açısından öğrenilmesi gereken bir olay haline geldi.

TAHSİSLERLE DEĞİL, HABERLE...

Öte yandan giderek Türkiye'de ufak fiyat oynamalarından, u-

fak üretim farklılaşmalarından kâr etmek isteği ya da imkânı doğmaya başladı. Eskiden olduğu gibi artık işler pek tahsislerle halledilmiyor. Onun için ekonomik karar birimleri, bugün ekonomik haberlere eskisinden daha fazla ilgi gösteriyorlar.

Gidiş o ki, Türkiye'de Batı'daki gelişme olacaktır. Bugün, Türkiye'de salt ekonomik konulu, dört ciddi bülten ve üç gazete yayınlanıyor. Masa üstüne konacak bir ekranla, ilgisine ekonomik haberler verme konusunda girişimlerde bulunanlar, işin kârlı noktaya gelmesi için çok fazla da zaman gerekeceğini, Türkiye'ye gelebilecek iki üç yabancı şirketin müşteriliği ile sıkışıklığın kalkabileceğini düşünüyorlar.

Ayrıca, Türkiye'de bir bölüm ekonomik bilgi ihtiyacını, istenen herhangi bir biçimde, telefonla, teleksle vermek için oldukça uygun bir ortam oluşmaya başladı. Belki giderek «ekonomi gazeteciliği» diye bir kavram ortadan kalkabilir. Onun yerine «ekonomik iletişim» ihtiyacı ortaya çıkabilir. Gidiş o yönde, kanımca..»

KARŞILIKLI ÖĞRENİŞ SÜRECİ

İ. D. : «Sayın Ulagay, ekonominin basında neden ve nasıl öneminin arttığına değindiniz. Bunun ötesinde ileriye dönük olarak nasıl bir değerlendirme yapıyorsunuz? Basına düşen görev, ne olmalıdır?»

ULAGAY : «Ekonomi ile ilgili haberlerin basında daha çok yer almasının, özellikle son yıllarda

bu eğilimin artmasının, bir ihtiyaçtan doğmuş olduğunu sanırım hepimiz kabul ettik. Bunun ötesinde, basında ekonomi ile ilgili haberleri değerlendirmeye, yorumlama gibi işlevler de yeni yeni gelişmeye başlayan olgular. Özellikle, son iki yıldır hem toplum olarak serbest piyasa ekonomisini öğrenme sürecini yaşıyoruz, iç ve dış ekonomik ilişkiler arasında bağlantılar olduğunu öğrenmeye başlıyoruz, hem de bunun haberciliğini, gazeteciliğini yapma sürecindeyiz. Bu öğreniş sürecinde, her açılan sayfa önümüze yeni sayfalar açıyor ve bugüne kadar dikkat edilmeyen bir çok ilişkinin içiçe olduğu görülüyor. Bence, ekonomi ile ilgili gazeteciliğin en önemli işlevlerinden biri, içiçe girmiş bu ilişkileri mümkün mertebe açmaya, göstermeye çalışmak. Ne ile ne arasında ilişki var; içerde ve dışarda hangi olay olursa bu hangi başka olaylara yol açar ve cebindeki parayı nasıl etkiler? Bu ilişkileri açığa çıkartmak gerek. Ekonomiyle ilgili basının önemli bir işlevi bu olmalı.

HALA YILLIK CİROLAR SIR...

İkincisi, yine bu ilişkiler çerçevesinde rol alan bir çok kurum, kişi, özel ya da kamu niteliği taşıyan kuruluş var. Onların ekonomik hayatımızı ve dolayısıyla da günlük hayatımızı etkileyiş şekillerini açıklığa kavuşturmak gerek. Burada da önemli bir işlev düşüyor ekonomi basınına... Örneğin, bizde halka açılmaktan, hisse senetlerini halka satmaktan söz edilir. Buna karşın bazı büyük firmalar bile yıllık ciro rakamlarını, kar durumlarını bir yıl gecikmeyle

kendi meslek dergilerine vermekten kaçınırlar. Sanki, muazzam bir gizlilik perdesi arkasında bir operasyon yapılmaktadır. Bütün bunların açıklığa kavuşması gerek. Türkiye'de, piyasa ekonomisini kurallarına göre oynayacaksa, piyasa ilişkilerinin de bilinmezlik perdesi ardında olmaması lazım. Basın da buradaki işlevini yerine getirmeli. Ancak büyük çapta piyasayı yönlendiren kişiler basına da hakim ise olaylar kişilerin istediği ölçüde açıklığa kavuşur, istemediği ölçüde de kavuşmaz.

Hem halk açısından, hem çalışanlar açısından, hem çalıştıranlar açısından, hem de bunu izlemeyansıtma durumunda olan gazeteciler açısından öğrenmenin -ayrı bir önemi- var. Hepimiz bazı olayları yeni duyuyoruz, yeni yaşıyoruz, yeni öğreniyoruz ve bunun da acemiliğini çekiyoruz, hatalar yapıyoruz. Dolayısıyla da şu an için ekonomi ile ilgili basının görevini tam yerine getirdiğini söyleyebilmek son derece zor.

BASIN GÖREVİNİ YAPTI MI?

Örneğin Türkiye, son yıllarda, yaşadığı belki en ilginç ekonomik ve toplumsal olay olan «Bankerlik Olayı»nı yaşadı. Günün koşulları yaratmıştı bu olayı. O güne kadar parasını çalıştırmayı düşünmemiş ya da olsa olsa bir takım spekülasyon yollarına başvurmuş kişiler, bu akıma kapıldı gitti, parasını bankere yatırdı ve kısa sürede köşeyi dönme hayalleri ile bir süre bu mekanizmanın içinde kendini avuttu. Bunu biz de izledik, çok tecrübeli iş çevreleri de izledi, bankacı-

İar da izledi. Bankerler ve bankalar çok büyük reklam bütçeleri ile basın üstünde belli bir etkinlik de sağladılar. Bütün bunlar yaşanırken sonuç çıkar mı çıkmaz mı, iş nereye varır nereye varmaz gibi sorular yeterince sorulmadı. Kamu kesimi de, -yani olayın çerçevesini çizmekle görevli olanlar da- daha önce böyle bir şey yaşanmamış olduğu için, durumu çeşitli tebliğlerle, kararnamelerle düzenlemeye çalıştıkları halde çok fazla başarı sağlayamadılar... Ve bildiğimiz olaylar ortaya çıktı. Burada bir an durup sormak gerekiyor : Basın görevini tam yaptı mı? Yapamadıysa neden yapamadı? Sanırım bunlar, üzerinde düşünölmeye değer konular.»

EKONOMİK DEMOKRATİKLEŞME

İ. D. «Sayın Necati Doğru, ekonomi ile ilgili basının fonksiyonlarının neler olması gerektiği konusunda siz neler söylemek isterdiniz?».

DOĞRU : «Ben yine bir konuyu vurgulamak istiyorum : Bir ke-re ekonomi basını ya da ekonomi gazeteciliği diye bir şey olamaz. Gazete bir bütündür ve bu bütün içinde okuyucunun ilgi alanının yoğunluğuna göre gazetenin sayfaları belirlenir.

Son yıllarda ekonomik haberlerin birinci plana çıkması, konuşmaların birinci bölümünde sözünü ettiğimiz nedenlerden ötürüdür. Bir başka önemli neden de Türkiye'nin son senelerde gerek ekonomik, gerekse toplumsal anlamda yaptığı ilerlemelerin insan kalite-

sinde yükselmeyi de beraberinde getirmiş olmasıdır. Dünyadaki ekonomik krizle birlikte 1977 yılında başlayan küçölme, pastanın küçölmesi, insanların bu pastadan pay alma uğraşlarını hızlandırmalarına neden oldu. 12 Eylül'den önce, işçilerle işverenler arasındaki ücret mücadelesinin birdenbire hızlanması, memurların daha fazla ücret almak için seslerini yükseltmeleri bu pastadan pay alma uğraşısının bir sonucudur. Pastadan pay alma uğraşısı yükselmeye başladığında ise toplumdan ekonomik demokratikleşme talebi geldi. Bu ekonomik demokratikleşme, ekonomik karar birimlerinin, ekonomiyi yönetenlerin, ekonomide üretken durumda olanların da demokratikleşmesini gerektiriyordu. Sayın Ulagay, şirketlerin ekonomik bilgileri sunarken son derece açık olmalarını isterken, gazeteciliği kolay yürütme düşüncesiyle değil, toplumun kendisinden bir gazeteci olarak talep ettiği ekonomik demokratikleşmenin bir sözcüsü olarak konuşma durumundaydı.

Meseleye böyle baktığımızda, yeniden biçimlenen bu toplumsal çerçevede yasaları yapanlar, kararları çıkaranlar, ekonomik demokratikleşmenin varlığını gözden uzak tutmamak zorundadırlar. Siz bir anayasa yapıyorsanız, bu anayasanın sadece 24 Ocak kararlarını yasalastıran bir anayasa olmamasını toplumun ekonomik demokratikleşme isteğine de cevap verecek nitelikte olmasını sağlamak durumundasınız. Ya da siz bir yüksek öğretim kurumu oluşturmaya çalışıyorsanız, bunu da gelecekteki insan biçimlenmesine ve taleplerine göre yapmak zorun-

dasınız. Tıpkı karar mercileri gibi, basınımızın ekonomi ile ilgilenen, ekonomik haberleri topluma iletmeyi üstlenen kesimi de, bu toplumsal gelişmeyi çok iyi tesbit etmek ve onu daha ileriye götürecektir şekilde rota çizmek gereği ile karşı karşıyadır.

YENİDEN YAPILANMANIN 6 TEMEL MOTİFİ

Pastanın küçülmeye başlamasından dolayı verilen uğraş sonucu, toplum hangi noktaya gelmiştir? Bana göre, bugün toplumumuz bütün kurumları, kişileri, kuruluşları ile altı temel motif üstünde durmaktadır. Bu altı temel motiften ilki tüpgazdır. İkincisi minibüstür; üçüncüsü ekmek, peynir ve domatestir; dördüncüsü hastanedir, beşincisi mapusanedir; altıncısı ise sevgi ve kendine güven isteğidir.

Bence, toplum bu altı temel motif üzerinde hergün yeniden yaratılmakta, hergün bu temel motiflerin peşinde ileri adım atma yönünde uğraş vermektedir.

Türk insanı, artık tüpgazla yaşamak istemektedir, gazocağıyla değil...

Minibüs ise, hareket eden bir toplumun, göç eden bir toplumun ulaşım ihtiyacını karşılamaktadır. Hiç kuşkusuz, bütün bu saydığım motiflerin, hepsi simge niteliği taşımaktadırlar. Yalnız altıncı olarak saydığım sevgi ve kendine güven isteği, motifinin subjektif olduğunu belirtmeliyim.

Bu altı motife baktığımızda, beşinin doğrudan ekonomi ile il-

gili olduğunu görüyoruz. Tüpgaz ekonomidir; ekmek peynir ekonomidir; minibüs ekonominin kendisidir; hastane kötü beslenme nedeniyle doğrudan doğruya ekonomi ile ilgilidir; mapushane de yüzde elli ekonomiyle ilgilidir.»

ORÇUN : «Sevgi ve güveni de bu kategoriye sokabiliriz.»

DOĞRU : «Sevgi ve kendine güven de tabii biraz ekonomi ile ilgili olabilir. Özellikle kendine güven bir ölçüde paraya bağlı bir şey. Parası oldu mu kişinin, kendisine güveni geliyor. Tersî sözkonusu olduğunda işe korkak, pısrık bir insan ortaya çıkabiliyor, girişkenlik ortadan kalkıyor.

FABRİKA MI KAŞIKÇININ SEKRETERİ Mİ?

Bütün bunları veri kabul edersek basında ekonomi ile ilgilenen, ekonomik haberleri, resimleri, röportajları sosyalleştirmeyi kendine görev edinmiş kişilere de büyük görev düştüğü ortaya çıkar. Bu görevler neler olabilir? Diyelim ki, biz bir fabrika kuruyoruz, fabrika faaliyete geçiyor, pazar ekonomisinin bir kuralı olarak da bu fabrikanın mallarını dışarıya satmak istiyoruz. Fakat maliyetin yüksek olması, kalitenin düşüklüğü, girişim imkanlarının olmaması gibi nedenlerle mal satamıyoruz. Şimdi bu durumun nedenlerini anlatmak, bence Kaşıkçı'nın sekreterinin resimlerini boy boy yayınlamaktan daha önemli. Ama gazete okuyucusu da bu sekreterin güzelliği, giyimi kuşamı ile ilgili haberleri, fabrikanın neden başa-

rılı olmadığı konusundaki haberi-nize tercih ediyor. Zorluk burada başlıyor. Ben öyle şeyler yapma-lıyım ki, öyle teknikler kullanma-lıyım ki, okuyucu benimkini seç-sin. Yani okuyucu, önce «neden benim fabrikam başarılı olamıyor» haberini okusun, ondan sonra da garnitür olarak Kaşıkçı'nın güzel sekreterini...

ÇOK OKUTALIM DERKEN...

ULAGAY : «Ekonomik haber-lerin, okurun daha dikkatini çekecek, daha çarpıcı hale getirerek birinci sırayı almasını sağlayacak yönde çalışmalar yaparken dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Klasik gazeteci anlayışı ile olaya bakıp, bu olayın neresini abartıl-m da okuyucunun dikkatini da-ha çok çekelim derken, ekonominin işleyişini çok olumsuz etkileyecek türde gazetecilik yapmak mümkündür. Örneğin, bir gazete-ci çıkıp da «tüm bankalar batabi-lir» diye manşet attığı zaman, o gün en çok okunan gazete o olur. Fakat bankacılık sistemide, ekon-mi de yok yere o haber yüzün-den sarsıntıya uğrar.»

DOĞRU : «Sayın Ulagay'ın söy-ledikleri gerçekten çok önemli. Bu konu, basın ve toplum ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etki-leyebilecek bir öneme sahip. Örneğin, yine Kaşıkçı'nın sekreterine döneceğim. O kızcağzın gözlerinin basında yeşil ya da mavi olarak çıkması onun yaşamında çok ö-nemli değişikliklere neden olmaz. Ama bankalar batacak haberini yazmak büyük bir panik doğurur, sistemi altüst edebilir.»

HABERLE KEHANET NASIL YAPILIR?

ULAGAY : «Ekonomi haberi-y-le kendini doğrulayan kehanetler ortaya atmak da mümkün. Örne-ğin, Türkiye'nin en çok okunan bir gazetesinde bankalar batacak diye bir haberin çıkması, banka-ları gerçekten batırabilir. Çünkü, bu sistem büyük ölçüde güvene dayanmaktadır.»

DOĞRU : «Biz altı yüzyıldan beri neden geriye? Benim insanım çok mu aptal, çok mu bilgisiz. Yoksa benim insanımı çok mu sö-mürdüler? Toplum, neden alıtyüz senedir az gelişmişlik çemberini kıramıyor? Şimdi siz bana diye-ceksiniz ki, sen bize tarih anlatı-yorsun Gazetede, yirmi otuz satır-lık haberlerde tarih anlatılamaz. Bunları söylerken, bizim toplumu-muz için konuşuyorum kuşkusuz. Bir Herald Tribune gazetesinin böyle bir şey yapmaya ihtiyacı yok. Çünkü, geri kalmışlık diye bir sorunu yok. Onun sorunu, okullar-daki havuzlara kloru fazla koyar-sak, çocukların gözleri otuz sene-de mi, yoksa kırk senede mi bo-zulur? Benim tartışmam ise, Tür-kiye'nin geri kalmışlığının neden-leri üstünde dönüyor. Gazetelerde tarih yazılamayacağına göre, so-run haberlerle, röportajlarla yan-sıtılabilir. Böylece de bilginin sos-yalleştirilmesi sağlanabilir.

Pastayı paylaşma mücadelesi, insanları ekonomik bilince sahip olmaya doğru götürmektedir. Bu bilincin doğru ve toplumun gele-cekte çok daha iyi yapılması yolunda kullanılabilmesi için yine ekonomi basınına önemli bir görev düşmektedir.

TAHVİL VE ŞEFTALİ

Varolan pazar ekonomisi içinde, hisse senedi, tahvil, faiz olayları ön plana çıkıyor. Faiz, Türk toplumuna damgasını vurmuştur. Fakat, geçen iki yıllık dönemde şunu gördük: Halkın belli bir bölümü, paralarını götürüp yatırdıkları insanı pek seçmiyorlar. Bir tahvili Hüseyin Bey bankerden titizlenmeden rahatça alıp cebine koyuyor. Ama evine giderken manavdan şeftali almak istediğinde, tahvil alımından çok daha titiz davranıyor. Neden bunu yapıyor? Çünkü, tahvil kavramı yok kafasında. Şeftaliyi otuz yıldır alıyor. Tahvili ise ilk defa. Sonra tahvil aldığı banker kaçıyor ya da batıyor. Gazetelerde parayı alabilmek için yedi yıl beklemesi gerektiğini okuyunca Hüseyin bey o zaman telaşlanıyor.

Ulagay'ın da söylediği gibi, gazetelerin ilan baskısı altında kalmaksızın ekonomi ile ilgili bilgileri çok dürüst ve doğru bir şekilde mutlaka kamuoyuna iletmesi gerekmektedir. Magazinél haberlerde sansasyon unsuru dikkati çekmek için kullanılabilirse de, ekonomi ile ilgili haberlerde kesinlikle sansasyon unsuru, abartma olmamalıdır.

RAKKAMLAR, KADIN KADAR ZOR

Bir de şöyle bir sorun ortaya çıkıyor : Türkiye'de rakamları kavramak çok zor. Kadını kavramak kadar zor. Üstelik yüzü soğuk. Okuma alışkanlığının olmadığı bir ülkede ekonomi haberlerini nasıl

kitleselleştireceksiniz. Nasıl sosyalle edeceksiniz. Bütün zorluk burada çıkıyor. A şirketi beş ya da yedi yıl vadeli tahvil çıkartıyor, bunu da ilan ediyor gazetelerde. Borsa bankerı adı verilen kuruluşlar da bu tahvilleri satıyorlar, pazarlıyorlar ve mevduat sahibine gel yüzde ellisekiz faizini al diyorlar. Mevduat sahibine bu şirketin durumu ile bilgi nasıl sunulacaktır? Onların ilgisi nasıl çekilecektir? Banker şokunu yiyenler, bundan sonra tahvil alırken şeftaliye gösterdikleri titizliği göstermeseler bile, eskisi gibi gözü kapalı olmayacaklardır. Siz çeşitli nitelikte alıcısı olan bir gazetenin çalışanı olarak, bir haberi tahville ilgisi olanlara da olmayanlara da okutmak mecburiyetindesiniz. Yoksa, gazeteniz satmayacaktır. O zaman, bu haberi herkesin ilgisini çekebilecek şekilde boyutlandırarak vermek durumundasınız. Bu da, gazetelerin diğer bölümlerinde çalışan arkadaşlardan daha fazla bilgiyi, daha fazla çabayı, daha fazla titizliği gerektiren bir durum çıkartıyor ortaya.

İLAN VE BASIN

Gazetelerin ilan almadan, sadece satıştan sağladığı parayla çıkmalarına imkan yok. Yalnız ilanlarla gazetecilik arasında doğrudan bir ilişki de kurmamak gerekiyor. Yani ilan veren bir kuruluş, çürük bir yapıya dayanıyorsa ve bu kuruluşun tahvilleri geniş çapta alıcı bulabiliyorsa, ilan verse dahi bu kuruluş hakkındaki bilgi gazete tarafından verilmelidir.»

ULAGAY : —«Ekonomik olayları yaşamadan, derslerini alma-

dan kavramak, öğrenmek son derece zor. Sayın Doğru'nun örneklediği gibi, tahvil alan, sertifika alan ya da hiç bir şey almadan sadece banker çeki karşılığında parasını bankere emanet eden kişiler, emanet ettikleri paranın nasıl bir işlem görerek kendilerine aylık gelir sağladığını hiç düşünmeden sadece çok geleneksel yapıdaki bir toplum düzeyine yakışır biçimde şunun, bunun tavsiyesiyle, büyük reklam kampanyalarının etkisiyle, kısacası bir sebep-sonuç ilişkisi kurma gereğini duymadan bu işe girdiler. İşte ekonomi ile ilgili basına bu ilişkileri aydınlatacak yolda çaba gösterme görevi düşüyor. Bu, zor ve önemli bir görev.»

DOĞRU : «Burada şunu da eklemek gerekiyor. Kitleleşmiş ekonomik haberlerin tarihi çok yeni. Bu işi üstlenen arkadaşlarda belli, sayıları da son derece az. Biz de yeni yeni bir takım şeyleri öğreniyoruz. Şimdi ikinci bir bankerlik olayı başlasa, öyle sanıyorum ki, gazetelerde ekonomi ile ilgilenen kadrolar, böyle bir tehlikenin varlığını hatırlatmada çok daha başka bir duyarlılık gösterirler.»

«BİZ DAHA HEYECAN VERİCİYİZ.

İ. D. : —«Ekonomi ile ilgili basının temel işlevleri ve görevleri konusunda ne düşünüyorsunuz Sayın Orçun? Basın işlevini yerine getirirken ekonomiden etkilenmez mi?».

ORÇUN : «Batı ekonomi basınında 1929 Bunalımı, reklam ko-

nusu halinde. Şöyle ki : «Biz de heyecan verici bir basınız, bizim konularımız magazin basınının konularından daha ilginçtir» diyor, altına da fotoğraf olarak borsadan atlayarak intihar etmekte olan bankerin resmini koyuyorlar... Ve ekliyorlar: «Bir daha 1929 Bunalımının eşi olmaz, başka bir bunalım olabilir».

Biraz önce Sayın Doğru, ekonomik haberler veren basına düşen görevlerden birinin de altıyüz yıllık geriliğin nedenlerini anlatmak olduğunu söyledi. Ben, bu sorunun cevabını eskiden biliyordum sanıyordum. Şimdi, bilip bilmediğimden pek emin değilim. Yalnız bu altıyüz yıllık geriliğin basını, özellikle de ekonomi basını ve ekonomik haberler veren basını, nasıl belirlediğini az çok bildiğimi zannediyorum. Tabii sırf basını temize çıkartmak ve hatalarını, eksiklikleri yokmuş ya da kendi suçu değilmiş gibi göstermeye çalışmak değil amacım. Sahiden 600 yıllık geriliğin basını etkilediğini düşünüyorum.

BATILI ŞİRKET NEDEN BİLGİ YAYMAK ZORUNDA?...

Burada ölçüyü, eğer görevini daha tam olarak yaptığını düşündüğümüz Batı ekonomisi basını olarak alırsak, aradaki önemli bir farkı da gözönünde tutmak zorundayız. Batıdaki ekonomi basını, sermaye birikimi koşullarında oluşmuş bir basın. Bu açıdan Batı basını, belli haberlerin kitleleşmesini sağlama imkanına sahip. Batıda sermaye birikimi, büyük risklerle mümkün olmuş. Risk bü-

üyüünce, sermayenin parçalanması gereği ortaya çıkmıştır. Büyük riskleri tek kişinin sahip olduğu sermaye ile üstlenmesi mümkün olmadığı için sermaye parçalanmıştır. Bu parçalanma, bugün de devam etmektedir. Tekelleşme görüntüsü işin bir yanıdır. Bir yandan da sermaye parçalanmaya devam etmektedir. Hatta Batıda, bizim zengin, dünyayı kontrol eden şirketlerin sahipleri diye bildiğimiz kişiler, sözkonusu şirketlerin yüzde onu ya da onbeşinin sahibidir. O kişilerin kendi sermayeleri dışında kalan yüzde seksenbeş, doksanlara çok ihtiyacı vardır. Bu yüzden şirket yöneticileri, ister istemez kendi şirketleri hakkında bilgi yaymak zorundadırlar. Yoksa, şirketler çok ihtiyaç duydukları tahvilleri pazarlayamazlar. Daha da önemlisi, hisse senetlerinin fiyatları düşer ve o şirket o gün batır. O yüzden bunlar, kendi şirketleri hakkında bilgi yaymak, hem de bunu son derece düzenli bir şekilde yapmak zorundadırlar.

Ekonomi basını Batı'da şöyle bir imkâna sahip: Ortada diyelim yüz şirket var. Bu yüz şirketten doksansekizi düzenli bilgi yaymaya devam ediyor. İki şirketten gelen düzenli bilgi akışı ise bozuluyor. İşte o iki şirket, ekonomi basını için hedeftir. Batı ekonomi basınında makro ekonomik haberlerde eleştiriler çoktur ama mikro haberlerde iş değişir. Eğer belli şirketler hakkında eleştiri haberleri varsa, bilgi akışında bir bozukluk olmuş, bu da dikkat çekmiş demektir. Durum, o şirketin rakibi olan bir şirketten yapılan bir sonağla ortaya çıkar.

Türkiye'de böyle bir imkân yok. Ekonomi basını, işleri kötü

giden şirketin durumunu polisiye denebilecek yöntemlerle öğrenmek zorunda. Bu yapılırken ortaya çıkan hata payı çok büyük olabiliyor. O şirketin yeni teşekkül etmekte olan bir rakibi varsa ilk işi, basınla ilişki kurmak oluyor, öteki şirket hakkında verdiği haberlerin de yüzde ellisini aşkın kısmı doğru olmuyor. Tabi burada gazetecinin sorumluluğu önem kazanıyor. Başka bir anlatımla, haber alma kaynakları açısından ekonomi basınının ciddi bir zorluğu var.

BORSA OLMAYINCA...

Batı'da ikinci bir haber alma noktası borsalardır. Orada insanlar, sahibi bilgi elemanları olarak çalışırlar. Onlar, alım-satım için karar birimlerini bilgilendiren insanlardır. Herhangi bir şirkette ne olup bittiği konusunda bir borsa bankerine danışan kişi, doğru bilgiyi alır. Çünkü, hisse senetlerinin, nasıl oynayacağı ya da şirketlerin gidişatı konusunda müşteri-sine bilgi vermek durumunda olan bir borsa bankeri bir-iki kere yanlış tavsiyede bulunursa o da batır. Hangi hisse senedi fiyatlarının düşmekte hangilerinin de yükselmekte olduğunu bildiren borsa haberleri, batı basınında ekonomi ağırlıklı gazetelerin üçte birini kapsar. Belli şirketlerinin hisse senedi fiyatlarını takip bile ekonomi basını için -Babıali deyimiyle- çok ciddi «tiyolar» oluşturur. Buradan hareketle basın şirketlerin üstüne gider, doğru bilgileri elde eder.

Türkiye'de ise menkul değerler konusunda basının izleyebileceği bir borsa olmadığı için basın

haber alma konusunda büyük zorluklarla karşılaşılıyor.

Türkiye'deki ekonomi basınının, ekonomi haberciliğinin, bilgi kaynakları açısından tamamen ekonominin yapısından kaynaklanan bir zaafı olduğu çok açık. Fakat bu zaafı ekonomi basını kendi gayretiyle ancak bir ölçüde gidebilir. Hatasızlık için yüz diyeceksek, benim düşünceme göre bu ölçü yirmiye geçmez. Hatasızlığın ancak yüzde yirmisine varılabilir. Ekonomi basınının haberleri vermede düştüğü zaafın bir nedeni ekonominin geri yapısıdır.

İLAN ARTIK BASINI DAHA AZ ETKİLİYOR...

Basının kendi içine engeller koyan reklam konusuna da değinmek istiyorum. Türkiye'de reklam verenler, bundan üç yıl öncesine göre basını daha az etkileyebiliyorlar, bir yıl öncesine göre de çok daha az engelleyebiliyorlar. Türkiye'de, reklam, özellikle son bir yıla kadar bir prestij meselesi oldu. Bir kaç sektörde sağlanan büyük satış artışları dışında, reklamın tabii sonucu olması gereken ciddi bir satış artışı görülmedi. Firmasının değil de kendi adını duyurmak isteyenler reklam verdi. Zaten büyük kârlar elde edildiği dönemlerde de reklamların maliyetlere etkisi sınırlı oldu. Kaldı ki, reklamın maliyetlere etkisi olsa bile bunu fiyatlara yedirilmesi, satıcının hakim olduğu piyasalarda gayet kolaydır. Şimdi işlerde bir değişme var. Bir kere maliyetler önem kazandı, ikincisi, reklam, sahiden satış artıracaksa yapılan bir harcamaya türü oldu. Batıda ise, öteden

beri reklam, sonuçta bir gelir yaratacaksa veriliyordu. Reklam, gerçek anlamına kavuştuğu zaman ne çıkacak ortaya? Batıda, reklam veren, gazetenin okuyucu profiline bakıyor, o okuyucu profilinin kendi satış hedefi ile uyuşup uyuşmadığını inceliyor. Uyuşuyorsa ve gazete de reklamın iyi görüldüğü cazip bir gazete ise, reklamı o gazeteye veriyor.

Türkiye'de son iki yıldır piyasalarda «talep», belirleyici unsur haline gelmektedir. O zaman gerçek satışa yönelik reklam önem kazanmıştır. Bugün artık, bir gazete çok satıyorsa, okuyucu profili satış hedefi ile uyuşuyorsa reklam o gazeteye verilmeye başlandı. Reklamlardaki azalma ile birlikte birde böyle bir durum var. Böylece, reklam verenin reklamın yayınlandığı gazetede fazla bir söz hakkı kalmıyor. İş böyle bir düz alışveriş temeline oturmaya başladı.

BANKERLİK KRİZİ DERS OLMADI...

Bir de tahvil konusuna değinmek isterim. Tahvillerin bankerler aracılığıyla pazarlanması olayı gelişirken, bu arada nasıl olup da o kadar yüksek faiz vaadedildiği meselesinde de enformasyon eksikliğinin varlığı çok açık. Hangi şirketin tahvilinin ödenebilir olduğunu basının bilmesi çok güçlü çünkü. Bunun dışında, bankerler olayı ortaya çıkmadan önce hepimiz ileriye dönük şüphe ve endişelerimizi zaman zaman birbirimize söylemişizdir. Ama elimizden, bu kanaati doğrulayacak hiç bir

veri yoktu. Şirketler hakkında bilgi sahibi olamıyorduk. İkincisi ve daha da önemlisi, Türkiye, böyle bir deneyden geçmemiştir.

Bir şey daha söylemek istiyorum bu konuda. Bu son bankerlik krizinde, tasarrufların devletçe garanti altına alınması belki bir yandan tasarruf sahiplerinin korunması açısından bir yarar sağlamıştır. Fakat öte yandan, «bu işin bir ders haline gelmesi», engellenmiştir. İkinci kez, bu kadar kötü bir noktaya gelinmese bile yaklaşılabılır. Çünkü, istenen uyumluluk teşekkül etmedi. İnsanlarda, tersine, iş bu kadar kötüye gittiğinde devlet nasılsa önlüyor, fikri yerleşti.

KARPUZUN TADI İLE SOĞANIN ACISI ARASINDA...

DOĞRU : «Ben burada bir şeyler eklemek istiyorum. Biz biraz önce, tahvil konusunu biraz fazla abarttık sanıyorum. Sayın Orçun'un da söylediği gibi, Türkiye'de gelişmiş anlamda bir sanayileşme ve sanayinin kitleselleşmesi, gerçekleşmemiştir. Demek ki, bu ekonomi gelişecek, sanayileşme olacak, sermaye piyasası palazlanacak ondan sonra Orçun'un sözünü ettiği şirketlerle ilgili bilgi aktarımı gündeme gelecek. Daha onbeş, yirmi yılı gerektiren bir süreçten geçmek gerekiyor. O zaman benim kabul etmediğim fakat sizin ısrarla ekonomi basını diye vurguladığınız basın ile günlük gazetelerin, ekonomi haberlerini toplumsal gelişmenin dinamiğine ve ekonomik demokratikleşmenin yapısına ve özüne uygun bir şekilde götürmesi lazım.

Ben konuşmamı, kendime ve dolayısıyla Türk Basınına dönük olarak yaptığım bir özeleştiri ile bitirmek istiyorum. Sekiz senedir ekonomik haberler yazan, bu konuda muhabirlik yapan bir insan olarak, «bu süre içinde ne yaptım» diye kendime sorduğumda yapılmaması gerekenleri tam yapmadığımı görüyorum. Örneğin, gazetelere telekslerden ve telefonlardan şu haberler gelir : **«Geçen yıl soğan yüz liraya çıkınca, üretici bu yıl soğan ekti.»** Biz bu haberi gazetemize şöyle aktarırız : **«Bu sene üretici bol soğan ekti, bu kış soğanı ucuza yiyeceğiz.»** Sonra; ürünün toplandığı dönem gelir çatar ve ajanslardan ve telekslerden şu haberler akmaya başlar : **«Üretici bu yıl bol soğan ekti, fakat alıcı bulunmadığı ve ihracat da yapılamadığı için fiyatı beş liraya düştü, tarlada çürüyor.»** Biz ise bunu şöyle haber haline getiririz. **«Tarlada çürüdüğü için, soğan tarlada kaldı, kentte soğan yine otuz kırk lira...»** Bu yıl böyle geçer, ertesi yıl yine telefon ve telekslerden haberler geçer. **«Geçen yıl soğandan ağzı yanan üretici bu yıl karpuz ekmeğe başladı.»** Biz başlığı şöyle atarız : **«Bu yıl bol karpuz yiyeceğiz.** Hasat zamanı ise, ajanslardan gelen haberler şöyledir : **«Üretici bol karpuz ekti, alıcı bulunamadığı için karpuz çürümeye terkedildi.»** Böylece bızlm Türk üreticisi karpuzun tatlılığıyla soğanın acılığı arasında yıllarca gldip gelir... Sekiz sene ben bunu yaptım ve bir allahın kulu da çıkıp bu üreticiye bir üretim programı sunmadı. «Kardeşim senin yarın karpuz ekisin, yanında soğan ekisin bir denge oluşsun Ne senin karpuzun, ne de onun soğan tarlada çürüsün.» demedi. Bunu bu ülkenin tarım po-

litikasını uygulayanlar söyleyemediği gibi, biz de gazeteci olarak sadece bu yıl karpuz bol olacak, ertesi yıl da bu yıl soğan bol olacak diye yazdık, bir gün akıl edip de «kalkın bir üretim programı yapın, bu üreticileri karpuzla soğan arasına sıkıştırmayın» diyemedik. Ama artık demek gerekmektedir. Hem de bilim adamları ile tartışarak, üreticilerle, politikacılarla, karar merkezleri ile konuşarak... Gazeteler de bunları yayınladığı zaman okuyucu «Ajda Pekkan'ın sesi kısıldığı için o gece sönük geçti» haberini ikinci derecede tercih etmelidir. Ayrıca tartışmayı, ekonomi sayfalarından alıp, mutlaka birinci sayfaya taşımak gereklidir.

Ekonomiye toplumun ilgi duymaya başlaması bence çok önemli bir nimettir. Bu nimetin çok iyi kullanılması lazım. Ortadaki ilginin «toplumun gelişmesi doğrultusunda» nasıl kullanılacağı çok önemli. Bu da bizleri çok önemli bir göreve sahip kılmaktadır.»

ORÇUN : «Eğer, demin sizin örnek olarak verdiğiniz soğan karpuz haberi, yayın organlarında fiyatları, ekim alanları, ürün miktarı belirtilecek şekilde yazıldıysa, o zaman o yayın organı görevini yapmıştır Buradan sonrası artık ekicinin sorumluluğuna girmektedir.»

DOĞRU : «Ama üretici köylü gazete okumuyor ki, Kan Kalesi Cengi'ni okuyordu, şimdi onu da bıraktı.»

ORÇUN : «Ben de tam o noktaya gelecektim şimdi. Buradan

sonrası karpuz ve soğan ekicisinin sorunu. Aksi halde, ekicilerin hiç tecrübe edinemez varlıklar olduklarını düşünmek gerekiyor ki, değiller şüphesiz.

Gazete, bu haberleri vererek fonksiyonunu yerine getirmiştir. Eğer devletin daha fazla müdahaleci olduğu bir düzen söz konusu ise, onun da dikkatinin bu şekilde çekilmiş olması gerekmektedir. Gerisi, ekonomik karar birimi olan ekiciye ya da aracıya kalmıştır.

Buradan şuraya varmak istiyorum: Gazetelere, taşıyabileceklerinden daha fazla bir fonksiyon da yüklememek gerekir. Çünkü, o zaman gazetelerin neredeyse ülkeyi yönetmesini beklemek gibi bir beklenti içine girmiş oluruz.»

SENTEZSİZ EKONOMİK HABER OLAMAZ...

DOĞRU : «Tabi ki gazetelerin ülkeyi yönetmesi diye bir şey söz konusu bile olamaz. Ama, ekonomik haberleri verirken, mutlaka senteze götürecek biçimde vermek gerekmektedir. Çünkü ekonomi ile ilgili konular, son zamanlarda büyük ilgi toplamasına rağmen, henüz topluma yabancıdır. Siz diyorsunuz ki, üretici de aptal değil ya, haberlerin sentezini yapsın. O kişi işte bu sentezi daha yapacak düzeye gelmedi.»

ORÇUN : «Bizim toplumda ekonomik konularda kendini karar birimi olarak hissetmeme alışkanlığı var. Piyasa ekonomilerinde, bir şeyin fiyatı yükseliyorsa o şeyin üretimi artar, düşüyorsa ü-

retimi de düşer; buna göre ekonomide belli dengeler oluşur. Altıyüz yıldır bizde böyle şeyler olmamış. Çünkü buğdayın fiyatını devlet belirlemiş, üretim miktarlarını da öyle. Bu şartlarda, üreticinin fonksiyonu, kendisine doğrudan ya da dolaylı olarak gösterilen yolda yürümek olmuş. Üretici «ne gelirse ya Allahtan ya da devletten» diye belleyerek, asırlardan beri alışkanlıklarını kuşaktan kuşağa aktarmış, yani kendini hiç bir zaman karar birimi olarak düşünmemiş. Son yıllarda, bunun böyle olmaması gerektiğini anlamaya başlıyor. Bana öyle geliyor ki, son zamanlarda ekonomik bilgilenme konusundaki talep de buna bağlı bir yerde. Çünkü karar vermek için bazı bilgileri almak zorunda.»

ULAGAY : «Genellikle, piyasa ekonomisine geçiş süreci çerçevesinde konuşuldu. Bu sürecin doğal bir sonucu olması gereken bir yönü de «politik demokratikleşme» dir. Ekonomide serbest piyasa ekonomisine geçeceksek, bunun uzantısı olarak politik demokratikleşmeyi de öngörmemiz lazım. Politik demokratikleşme çerçevesinde, karar alma durumunda olan bireyler bir yerde yönetici sınıf durumundalar. Onlar kararlarını belli etkiler altında kalarak verirler. Burada basına çok önemli görevler düşmektedir. Basın, demokratik toplumdaki kişilere mesajlar iletmek ve bunu yaparken de yol gösterme fonksiyonunu ihmal etmemek durumundadır. «Sadece belli haberleri verelim, okur gerisini kendisi çıkarsın» diye beklersek, bizlere düzen fonksiyonu da gereğince yerine getirmemiş oluruz.

TEORİ OYUNU BİTTİ AMA...

Burada bir adım daha öteye gidip, az gelişmiş bir toplum olarak neden altıyüzyıldır gelişemediğimiz sorusuna da cevap aramayı gündeme getirdiğimize göre, basının yol göstericiliği sadece serbest piyasa ekonomisi modeliyile de sınırlı kalmamalı. Başka alternatif arayışını da basın gündeme getirmelidir derim ben. Bizde, şimdiye kadar büyük teori yapma iddiasında olanlar, pratikten son derece kopuk kişiler olmuştur ve bunlar kendi kafalarında bir nevi teori oyunu oynamışlardır. Oysa, yarının Türkiye'sine yön verecek ekonomik kararlar, ekonomik model seçenekleri aranırken olayları yakından izleyen basına da önemli görevler düşer.»

Basın okuru yönlendirme konusunda etkili mi, değil mi, konusu üstünde konuşuldu. Ben bu konuda da bir iki şey söylemek istiyorum. En iyi göstergelerden biri, reklamlardır. Eğer basın, okuyucuyu yönlendirmede etkili değilse, neden bankerler milyarlarca lira-lık reklam harcaması yapıp gazetelere reklamlarını verdiler? Çok direkt bir etkileme olanağı var, basının. Şayet bu etkilemeyi okuyucu kavrayacak düzeyde yapabilirse, pekâlâ öğretici işlevini yerine getirebilir.»

KİREÇLENMEYİ KIRMAK İÇİN...

DOĞRU : «Sadece öğretmek açısından değil, aynı zamanda her kişinin, her kesimin ekonomik ça-

karlarını bilme ve öğrenme sürecini hızlandırması açısından da basın, yeni bir boyuta geçmek zorundadır. Kişilerin, kesimlerin ekonomik çıkarlarını onlara belletme, onlara iletme açısından basının yeni bir işlev kazanması gerekiyor. Eğer çıkarlarının neler olduğu üreticiye ya da köylüye basın yoluyla anlatılabilirse, herkes kendi çıkarının nerede olduğunu ve demokrasiye geçildiği dönemde hangi siyasi kuruluşun kendi yanında yer alacağını bilecektir. Bileceği için de geçmiş dönemde olduğu gibi siyasi davranışı kireçleşmiş insan yığınları değil, yeni durumlara göre kendisini yeniden ayarlayan, dinamik insanlar topluluğu ortaya çıkacaktır. Bu da ordumuzu, her on yılda bir yönetimi eline alıp, yeniden düzenlemeler yapma külfetinden kurtaracaktır.»

ULAGAY : «Sayın Doğru'nun değindiği konu gerçekten çok önemli. Sağlıklı bir demokrasinin kurulması açısından da, çeşitli kesimlerin çıkarlarının ortaya konması gerekiyor. Son iki yılın dersleri de burada bize çok şey öğretti. Herkesin bunu kavramasına basın yardımcı olabildiği ölçüde, Türkiye'nin bundan sonraki demokratik yaşamında bol keseden vaad eden politikacının da şansı azalacaktır. Bir kişi, bir kesime bir şey vaadettiği zaman, hangi kesimi kastettiği anlaşılmış olacaktır. Böylece, birbiriyle çelişen vaatleri politikacıların aynı zamanda yapma rahatlığı ortadan kalkmış olacaktır. Samırım sağlıklı bir demokrasiye geçiş için de bu şarttır.»

İ. D. : «Hepinize teşekkür ederiz.»

Basında Ekonomi, Ekonomide Basın ...

İsmail CEM

Önceleri bir-iki gazetenin «İktisat köşesi»ne sığdırılmış ekonomik haberlerin giderek «İktisat Sayfasına», hattâ «sayfalarına» taşması, elbet de nedensiz değil: Bir yandan ekonominin, öte yandan toplumun gelişmesi, hem doğrudan ve güncel olarak ekonomiden etkilenenlerin sayısını artırıyor hem de çok şeyin temelinde üç unsurun yattığını artık açık biçimde sergiliyor: Para, para, para...

Basındaki ekonominin büyümesi her bakımdan olumlu, fakat Türkiye için yeni bir olay. Bu yenilik çerçevesinde doğal karşılanabilecek eksikleri belirlemeye çalışmak, hem ekonomi hem de basın açısından yararlı olabilir :

1) Ekonomik haberlerin basında sık ve geniş yer alması, ekonomi ilgililerini gereksiz konuşmalara, açıklamalara yönlendiren bir etken de yaratmıştır. Çeşitli kuruluşların sorumluları, hattâ bankaların yetkilileri bile, gazetelerde kendi sözlerini ve kimi durumda fotoğraflarını göstermenin çekiciliğine kapılmıştır. Bankalar sektöründe hangi batışların beklenebileceğini banka yetkililerinin ağzından dinlemek, sanırım sadece bizim okurlarımıza nasip olmuştur.

2) Okuyucunun ekonomi haberlerine gösterdiği ilginin az sayıdaki olumsuz sonucundan bir başkası, basının sansasyon merakını zaman zaman ekonomik konulara kaydırması olmuştur. Özellikle kredi piyasasının bunalım geçir-

diği 1982 Yaz ve Sonbaharında, gazetelerin yapıcı ve olumlu bir işlev taşıdığını söylemek zordur.

3) Nihayet, ekonomiye karşı büyüyen ilgi, ekonomik kuruluşların kendi aralarındaki bazı sorunları gazetecilere sızdırılan haberlerle desteklemeleri imkânını da yaratmıştır. Kimi durumda, gazetecinin farketmesine elverişli olmayacak ölçüde ayrıntı bir haber, bir kuruluş aleyhine «kamuyu» oluşturmak düşüncesinden kaynaklanmış bile olsa basında yer bulabilmiştir.

Bu sıraladığım olumsuzlukların örnekleri vardır, kimi durumda çokça vardır. Ancak bunu büyütmek gerekir. Basın ve ekonomi, böylesine içiçe yaşamaya henüz alışmamıştır. Zamanla sözkonusu sakıncaların azalacağı kuşkusuzdur.

Basının ekonomideki yerine gelince. Bunun, olması gerekenin çok altındaki bir yer olduğu söylenebilir. Basın kuruluşlarının herhangi bir başka ekonomik işletmenin özelliklerini de taşıdığı, ekonomi çevrelerince -ve kimi durumda bizzat basın işletmesinin kendisince- pek dikkate alınmamıştır. Basının yatırım yapan, üretimde bulunan, işçi çalıştırıp vergi ödeyen bir kurum olduğunu, çoğu kez okuyucu bile unutmaktadır.

Ekonomi, okuyucu ve basın çevrelerinin gazetelerin ekonomik özelliği konusundaki bu unutkanlığı, basın kuruluşlarının daha sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmasını geciktirmiştir. Günümüzde bile, kâğıt zammı, ilânlardaki konjonktürel bir düşüş, hammaddenin pahalılaşması gibi sorunlar çeyrek yüzyıllık gazeteleri sarsabilmektedir. Gazeteler arası rekabet, yayın organlarını ölçüstüz biçimde ilân gelirine makûm etme sonucunu kolaylaştırmaktadır.

Başka bir deyişle, basına bir ekonomi olayı niteliğiyle bakmakta öncelikle basın açısından yarar vardır. Böyle bir bakışın gelişiminde ise, ekonomi çevrelerinin önemli katkısı olabilir.

Basınla ekonomi arasında son yılların geliştirdiği yakın ilgi, toplum adına sevindiricidir. Son tahlilde, ekonomi hayatın gerçeği, basın ise bu gerçeğin bir yansıması değil midir?

Küçük Üreticiliğin Beklenmeyen Direnişinin Nedenleri (*)

Alper GÖRMÜŞ

İnsanlığın düşünce tarihi, insanlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan bütün kuramlara her zaman belli bir kuşku payıyla yaklaşmak gerektiğini kanıtlayan örneklerle doludur. İşte, nesnel gerçeklik ile insan bilincinin ayrı ayrı yerlerde olması durumunun, bu ikisinin örtüşmesi durumundan daha sık gerçekleştiğini kanıtlayan örneklerden iktisat alanına dahil olan biri: Küçük üreticilikle ilgili olarak 100 yıl önce söylenenlerle bugünün nesnel gerçekliğinin karşılaştırması.

100 yıl önce durum şuydu :

«19. Yüzyılda egemen olan ana iktisat okulları, kapitalizmin doğal gelişim süreci içinde, kendisine yabancı ekonomik yapıları, eski üretim ilişkilerini ve bu arada tarımda küçük üreticiliği tasfiye edeceğini zımnen veya açıkça kabul ediyorlardı.» (Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm say. 99)

Ve günümüzün gerçeği :

(*) Bu çalışma, Korkut Boratav'ın «Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm» adlı kitabı esas alınarak yazılmış, deneme mahiyeti taşıyan bir incelemedir.

«Yirminci yüzyılda gelişmiş kapitalist ekonomilerin pek çoğunun tarım kesimlerinde, aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, tarım işçiliğinin egemen olduğu işletme biçimlerinin yanında önemli ve birçok ülkede daha yaygın bir alan kaplamaktadır.» (Say. 103)

.....

«Çok önemli yapısal farklılıklar göstermesine ve çok çeşitli tarih süreçlerini yansıtmasına rağmen, çağdaş az gelişmiş ekonomilerde de mülkiyet veya kiracılığa dayalı bağımsız köylülük fevkalade yaygın bir biçim olarak gözlenmektedir ve küçük üreticilik, kapitalist üretim ilişkisine göre genellikle çok daha geniş bir yer kaplamaktadır.» (Say. 104)

TARİH OLAN TEORİLER ve BİLDİĞİNİ OKUYAN TARİH

Tarımsal üretime ilişkin 19. Yüzyıl teorileri tarih olurken, tarımsal üretimin tarihi, bildiğini okumaya devam ediyor. Bu arada, içinde yaşadığımız yüzyılda, bazı ülkelerde iktidar gücüyle bu tarihe zigzaglar çizdirme konusunda bazı başarılar da elde edilmedi değil. Bu ülkelerde, tarım üretiminin kendine haslığı hiç hesaba katılmadan, toptancı bir yaklaşımla sanayi ve tarım ortak uygulamalara tabi tutuldu. Tarımda da, sanayide olduğu gibi yaygın ve köklü kolektifleştirmelere gidildi. Sonuç ortada: Bugün bu ekonomilerin tarım kesimlerinin ortak özelliği verimsizlik. ABD'de nüfusun tarımda çalışan yüzde 3'ü, Sovyetler Birliği'nin tarımda çalışan yüzde 20'sinden daha fazla ürün elde ediyor. Bu durumu yalnızca ABD tarım teknolojisinin görece üstünlüğüyle açıklamak mümkün değil. ABD tarım teknolojisinin Sovyet teknolojisi karşısındaki bu üstünlüğü söz konusu büyük verim farkının yarısını bile açıklayamaz. Soruna daha yakından bir bakış, doyurucu bir cevabın doğrudan doğruya üretimin biçimin tartışmaktan geçeceğini gösteriyor. Burada sorun; küçük üretim, kapitalist üretim, kolektif üretim gibi üretim tarzlarıyla tarımsal verimlilik arasındaki ilişkilerin tartışılması sorununa bağlanıyor ki, küçük üreticiliğin

varlığını kararlı olarak sürdürebilmesinin ana gerekçelerini içinde taşıyan bu konuya yazımızın son bölümünde yeniden döneceğiz.

BORATAV'IN KİTABININ AÇIKLADIKLARI ve İKNA EDİCİ OLMAYAN BİR NOKTA

Bu yazı esas olarak kitabı tanıtma gibi bir amaçla yazılmış olsaydı, tartışıla tartışıla arap saçına dönmüş bir konuya getirdiği açıklıkları anlatmaktan, açıklayamadıklarını anlatmaya sıra gelmezdi. Oysa biz, özellikle ikna edici olmaktan uzak bir noktaya değinmek istiyoruz. Bu nedenle burada, Boratav'ın kitabının, konusunun adeta bir alfabesi olduğuna ve konuya ilgi duyan okurlar için daha yıllarca klasik bir kaynak olarak kalacağına inandığımızı söyleyerek kitabın «açıklayamadığı» noktaya gelmek istiyoruz; küçük üreticiliğin varlığını niçin ve nasıl koruduğu noktasına.

Boratav'ın bu soruya, mutlak rant kavramını kullanarak verdiği cevap özetle şöyle :

«Tarımda küçük meta üretiminin yaygın olduğu bir yapı, mutlak rantı ortadan kaldırarak sanayi sermayesi açısından toprak mülkiyetinin fiilen lağvedilmesi anlamına gelir. Bunun nedeni açıktır: Mutlak rantın fiyata bir eklenti olarak oluşmasına imkan veren ana ekonomik mekanizma, tüm üretim kollarında eşit kâr oranı arayan sermayenin tarıma girmesidir. Böylece tarımsal fiyatlar, (normal kâr + rant) unsurlarını içerir. Küçük üretici ise, sermaye kavramından, dolayısıyla sermaye üzerinden eşit kâr arayan bir davranış normundan yoksundur. Öte yandan, küçük üretici kendi dışında oluşan tarımsal fiyatları reddetme seçeneğine de sahip değildir. Bu koşullar altında rant, onun için hiçbir zaman fiyata eklenebilecek bir alternatif maliyet olamaz. Fiilen ödenen kiralar ise, net hasıladan yapılan indirimlerdir. Sonuç: **Kapitalistçe** örgütlenen bir tarım yapısı, tarım dışındaki kapitalizmin gelişimine ayak bağı olabilir; buna karşılık, küçük üreticilik sermaye bakımından bu handikapı içermez.»

Özetlediğimiz bu tez, Boratav'ın, «tarımda küçük üreticilik niçin ve nasıl direniyor?» sorusunu cevaplarırken dayandığı temel nokta. Bunun yanında başka noktalara da değiniliyor. Örneğin, köylü işletmesinin İngiliz tipi bir ilkel birikim modeliyle tümüyle tasfiye olup sanayiye işgücü sağlamasındansa; tasfiyeye uğramadan tarım dışına emek pompalamasının tarım dışı kapitalizm açısından daha elverişli koşullar yarattığı için bu yapının korunduğuna da değiniliyor. Çünkü bu durumda, ailenin bir bölümünün tüketimi köylü işletmesinden karşılandığı için, ücretin alt sınırı işgücünün değerinin altına çekilebilir. Oysa İngiliz tipi bir tasfiyede, yani tarımda da kapitalizmin hakim olması durumunda ücret, işçinin ve ailesinin yeniden üretimini karşılayacak bir düzeyde oluşacaktır.

Bu ikinci gerekçe anlaşılabilir. Tarımda küçük üreticiliğin varlığını niçin ve nasıl koruduğu sorusunu cevaplarırken kullanılabileceği de açık. Ama, problemimize önemli bir aydınlık getirmekten uzak olduğu da ortada.

Şimdi, söylemek istediğimiz esas noktaya geliyoruz; yukarıda özetlediğimiz mutlak rant çerçevesinde geliştirilen temel gerekçe, ikna edici olmaktan uzak. Küçük üretici, toprağa ödediği kirayı neden maliyetleri arasında saymıyor? Böyle bir davranış normundan niçin uzak olduğunu açıklamak gerekmez miydi?

Bir başka nokta: Dikkat edilirse, her iki gerekçede de tarımdaki üretim biçiminin ne olacağı, tarım dışı kapitalizmin ihtiyaçlarına bağlanıyor. Yani deniliyor ki; tarımda küçük üreticilik direniyor, çünkü tarım dışı kapitalizmin ihtiyaçları bunu gerektiriyor, tarım dışı kapitalizmin verimliliğinin artması bunu gerektiriyor, vb...

Elbette, ekonomideki herhangi bir kesim, başka herhangi bir kesimin alacağı biçim üzerinde etkili olur. Hele söz konusu kesim, ekonominin başat kesimi ise bu etkinin önemi çok artar. Ama kanımızca, bir üretim biçiminin ekonominin herhangi bir kesiminde kararlı olarak yaşamasının ana nedeni, başka bir kesimin verimini artırıyor olması değil, içinde bulunduğu kesimde, diğer üretim biçimlerine göre daha yüksek bir verimliliği temsil ediyorsa olmasıdır.

Konumuza bağlarsak; tarımda küçük üreticiliğin tarını dışı kapitalizm açısından çoğu kez uygun koşullar yarattığı görüşüne katılıyoruz. Ancak, böyle durumlarda bile küçük üreticiliğin tarımda varlığını kararlı olarak sürdürmesinin ana nedeni, bizzat tarımsal verimlilik açısından en uygun biçimi temsil etmesidir.

Anlaşılabileceği gibi biz, tarımda küçük üreticiliğin gelişmesini tarımsal üretimin çerçevesi içinde ve bu üretimin kendine has bazı özellikleriyle açıklamak eğilimindeyiz. Son olarak bu konuyu ele alacağız.

TARMSAL ÜRETİMDE EMEK SÜRECİNİN KONTROLÜ

Bir ekonomide dolaysız üreticiler ürünlerini kendi tasarruflarına geçirmek üzere değil de başkaları için üretiyorlarsa, bir başka deyişle işgüçlerini satanlar ve satınalanlar varsa, orada kontrol edilmesi gereken bir süreç var demektir: Emek süreci. Böyle bir ekonomide emek sürecinin kontrolü, üretimin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesinin ana koşuludur. Çünkü, sosyalizm de dahil olmak üzere bütün sınıflı toplumlarda dolaysız üreticiler ürünlerine şu veya bu derecede yabancılaşmışlardır ve bu nedenle üretimin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi onların gönüllülüklerine bırakılamaz. Bu tür bir emeğin, onu kullananlar tarafından kontrol edilmesi gerekir ve biraz önce de söylediğimiz gibi bu, üretimin hayati bir sorunudur.

Emek sürecinin kontrolü sorununda tespit edilmesi gereken önemli bir nokta da şudur: Dolaysız üreticilerin ürünlerine karşı yabancılaşma derecelerinin artışı ile kontrolün önemi arasında doğru bir orantı vardır. Yani, yabancılaşma derecesi ne kadar yüksekse, emeğin kontrolünün önemi de o kadar büyümektedir. Öyle ki, yabancılaşma düzeyinin doruğuna ulaştığı kapitalist üretimi, esaslı bir emek kontrol mekanizması olmadan düşünmek imkânsızdır.

İşte, tarımsal üretimde kapitalizmin yaygınlaşmamasının ana nedeni, kendine has bazı özelliklerinin sonucu o-

larak, tarım üretiminde büyük kapitalist işletmeciliğin uygulanması durumunda, emek sürecinin etkili bir kontrolünün mümkün olamamasıdır.

Söylediklerimizi, tarım üretiminin mekân ve zamana ilişkin iki boyutunu ele alarak açmaya çalışalım :

Tarım üretimi, kapitalist sanayi üretimi gibi nispeten sınırlı ve kapalı bir mekânda yapılmamaktadır. Sanayi üretiminde olduğu gibi yüzlerce, bazen binlerce işçinin denetimini 5-10 kişiyle sağlamak tarım üretiminde mümkün değildir. Tarımda gerçek anlamda işçileştirilmiş dolaysız üreticinin ürününe karşı ilgisi, ancak sanayi işçisinin ürününe karşı duyduğu ilgi kadar olacaktır. Bir başka deyişle, kapitalizmin uygulandığı tarımsal üretim koşullarında da tıpkı sanayi üretiminde olduğu gibi, üretimin istikrarını sağlayacak şey dolaysız üreticinin gönüllü çabası değil, tersine, dolaysız üreticinin emeğinin sıkı bir kontrolü olacaktır. Bu durumda, yukarıda belirttiğimiz mekân koşullarından ötürü neredeyse dolaysız üretici sayısı kadar «kontrolcü» kullanmak gerekecektir ki, bu işi «komiserler» kullanarak gerçekleştirme çabasının akıbeti ortada: Çarpıcı bir verimsizlik. (AP) Ajansının bir haberini aktaran 18 Ekim 1982 tarihli Cumhuriyet Gazetesinden, Sovyetler Birliği'nde, ekilen arazinin yalnızca % 3'ünü oluşturan özel toprakların tüm tarımsal üretimin + 25'ini sağladığını öğreniyoruz. Ekilen arazinin % 97'sinde tarımsal üretim yapan kolektif çiftlikler ise tüm tarımsal üretimin % 75'ini gerçekleştiriyor.

Zaman boyutuna gelince; emek sürecinde ortaya çıkan bir aksamının ortaya çıkartılması, tarım üretiminde sanayi üretimi kadar çabuk olamaz. Çünkü sanayi üretiminde ürünün başlangıcından bitimine kadar gelişimi gözler önünde cereyan etmektedir. Oysa tarımda (özellikle tahıl vb. ürünlerde) ürünün gelişiminin uzun bir dönemi toprak altında geçmektedir. Bu durumda, ürününe yabancılaşmış tarım işçisinin, diyelim tohumu toprak altına değil de, dereye atması ancak aylar sonra ortaya çıkartılabilecektir

Ayrıca tarım üretiminin öyle kritik dönemleri vardır ki, bazen 5-10 günlük bir gecikme o yılki ürünün mahvolması

anlamına gelebilir. Kapitalizm aynı zamanda grev demek olduğuna göre tarımda yaygın bir kapitalizmin ne tür riskler taşıdığı da ortada demektir.

GELİŞMİŞ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKE TARIMLARINDA KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ

Emek sürecinin kontrolü, Batı ülkelerinde bir dizi teknolojik gelişmeye, haberleşme ve ulaşım alanlarındaki gelişmelere ve organizasyon yeteneğinin artışına paralel olarak tarımda da giderek artmaktadır. Bütün bu gelişmeler azgelişmiş ülkelerde daha düşük bir hızla seyrettiğinden, tarımsal emek sürecinin kontrolü konusunda da önemli ilerlemeler kaydedilememekte ve tarımda kapitalizm daha düşük bir hızla gelişmektedir. (Azgelişmiş ülkelerde kapitalizmin gelişimine engel nitelikteki yapısal etkenleri konumuz dışında olduğu için ele almıyoruz).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, gerek gelişmiş ve gerekse azgelişmiş ülkeler tarımlarında bugüne kadar olduğu gibi bugünden sonra da hızlı ve ant kapitalist dönüşümler olmayacaktır.

Ve çağdaş gelişmiş ülke tarımlarındaki yüksek verimliliğe ve ileri teknolojik düzeylere bakıp aile işletmelerine kapitalist işletme damgasını vurmak ne kadar yanlışsa; çağdaş azgelişmiş ülkeler tarımlarındaki küçük parçalara bölünerek işlettirilen büyük toprak mülkiyetini büyük işletmecilik ve dolayısıyla kapitalizm saymak, o kadar yanlış olacaktır.

Sanayileşme, İhracat, Enflasyon İlişkileri : İngiltere ve Latin Amerika Örnekleri (*)

N. KALDOR

Çeviren : Nurdan ARCA

Ortodoks iktisat kuramının yakın zamana dek yanıtlamadığı bir soru nasıl olup da dünyanın bazı ülkelerinin ötekilerden daha hızlı büyüdüğüdür. Büyük ölçekli işletmelerin, sanayi merkezlerinin kurulduğu ülkeler giderek sermaye donanımına (tesis, makina, bilgi, teknoloji) sahip ayrıcalıklı ülkeler olmuşlardır.

Sermaye donanımı büyük ölçüde insan çabasının sonucudur, doğal kaynak üstünlüğüne atfedilemez. Bir ülkede yüksek verimlilik sağlamak için en gerekli unsurun sermaye olduğu bilinmektedir. Ama gene de sermaye donanımı farklılığı ülkelerin zenginlik farklılığını açıklamaya yetmemektedir.

Sermaye birikiminin mi gelişme sonucu, ya da gelişmenin mi birikim sonucu olduğu sorusu tavuk yumurta öyküsünü andırır. İmalât sanayiinde ürün artışı ve sermaye birikimi aynı sürecin sonuçlarıdır. Çünkü kapitalist üretim «metaların metalar aracılığıyla» üretimidir. Bir işletmenin ürünü (çıktı) ötekinin girdisi vb. bir zincirleme bağlantı söz konusudur.

(*) Bu çeviri N. Kaldor, «New Essays on Applied Economics,» adlı kitabından kısaltılarak yapılmıştır.

Modern kapitalist sanayinin doğuşu ve gelişmesi, ana vatanın İngiltere oluşu bir alay özel koşula bağlanmak istenmiştir. (Sanayi devrimi, teknolojik buluşların bu ülkede yer alması, Weber'ci «protestan ahlakı» görüşü vb..) Bu unsurların katkısı yadsınamaz fakat sanayi kapitalizminin İngiltere'de hızla gelişmesinin nedeni toplumun üretken güçlerini seferber eden, mühendislik bilimlerinin gelişmesine yol açan **fabrika sisteminin** bu ülkede kurulmasıdır.

Bu olgu özel tarihsel koşulların (1) da etkisiyle İngiltere'de 17. yüzyılda en karlı işin ticaretten 18. yüzyılda sanayi üretimine dönüşmesine yol açmıştır.

1870'lere dek hammaddeyi, üretim araçlarına sahip olan zanaat erbabına dağıtarak, parça başına tüccarlar tarafından yaptırılan üretim, daha su ve buhar gücü kullanılmadan, fabrika sistemine geçilerek, **hızla** arttırılmıştır.

Fabrika sisteminde üretim araçları kapitalistin mülkiyetinde, büyük bir iş yerinde, çok sayıda işçi çalıştırılarak ve saat başına ücret ödenerek, üretim yapılmaya başlanmıştır. Bu sistemde kapitalist işi yakından denetleyebilmekte, teknolojik gelişme olanağı doğmaktadır.

Ricardo, J. S. Mill ve bir yere kadar Marx'ın da katıldığı gözlemlere göre, fabrika sistemiyle, sanayinin böyle hızla gelişmeye başlaması küçük atölyelerin, serbest zanaatçilerin yok olmasına ve nüfus artışı (Malthus) ve topraksızlaşan köylülerle birlikte ücretli emek arzının sınırsız artmasına yol açmıştır. Buradan da üretim ve talep artışına varılmıştır. Kuramsal çerçevede her arzın kendi talebini yaratacağı, üretim fazlası olamayacağı, yalnızca üretimde geçici bir yanlış çeşitlenme olabileceği belirtilmiştir. Bu analize göre yalnız sanayi sektörü kapitalistleşmişse, hızlı gelişmekteyse, tarım ürünlerinin fiyatları sanayiye göre, daha fazla yükselecektir. Fakat sermaye ve emeğin sektörlerarası

(1) Bu koşullar: 1) 1689 «Muhteşem Devrimi»yle İngiltere'de rekabetçi, piyasa için üretim yapan işletmelere gerekli siyasal ve kurumsal çerçevenin çizilmesi, 2) 18. yy tarım devrimi ve «enclosure act» ile köylü topraklarının büyük birimler halinde toplanması, 3) 18. yy sonu Amerikan kolonileriyle ticaret sonucu bir tüccar, kapitalist sınıfın yükselişi.

mobilitesi ile, «azalan getiri yasası»na ve tarım ürünleri arzının inelastik olmasına rağmen yeniden denge sağlanabilir.

Kapitalist piyasanın yukarıdaki analizinin yanlışlığı uzun zamandır bilinmektedir. Yanlışlık sanayi ürünlerinin arz fazlası giderilene dek tarım ürünleri fiyatlarının artmaya devam etmesindedir. Çünkü sanayi tamamen bağımsız bir faaliyet değildir. Ya doğrudan doğruya tarım ürünlerini işler ve/veya işçilerin besinleri tarımdan sağlandığı için bağımlıdır. Öyleyse gerçek ücretler geçimlik düzeyin, sanayinin katma değeri ise tarım ürünleri açısından minimumun altına düşemez. Yani tarım ürünlerinin fiyat artışı (görece) sınırlıdır. Eğer bu sınır aşılsa ilerde Latin Amerika örneğinde görüleceği gibi, parasal ücretler ve genel fiyat düzeyi artacaktır. Sanayi ürünlerinde arz fazlası ve talep yetersizliği görülecektir. Demek ki kapitalist sanayi sektörünün mal arzı belli bir fiyat seviyesinde, tarım ürünlerine göre çok esnektir. Üretim ve üretimin artış hızı kapitalist sektör dışından gelen efektif talebe bağlıdır. Giderek istihdamın da talebe bağlı olduğu söylenebilir. Bu durumda kapitalist olmayan sektörlerin göz önüne alındığında Say yasası geçersizdir. Ayrıca dünyada, genellikle tarımda gizli işsizliğin varlığı ve verimliliğin «toprağın üretken gücüyle» sınırlılığı nedeniyle, emeğin sanayiye fırsat maliyeti sıfır ya da negatiftir. Gerçek maliyeti ise mutlaka pozitifdir, hiçbir işçi belli bir ücret düzeyi altında yaşayamaz.

İşte bu unsur tam istihdam olsa da olmasa da sanayi ürünleri arzının tarım ürünlerine göre esnek oluşunu açıklar. Gerçek bir ülke, örneğin İngiltere, göz önüne alındığında Say ve Ricardo'nun yanlışlığı ortaya çıkar. Ricardo'cu mekanizma, besin ithal eden, sanayi ürünleri ihraç eden bir ülke için; geçersizdir. (Kıymetli maden dolaşımı, ya da çağdaş anlamda döviz kurları değişimi.) İhraç mallarının fiyatları düşerse tam istihdamda denge sağlanamaz. Çünkü ücret düzeyi ithal malları açısından, geçimlik düzeyin altına inemez. Öyleyse ihraç fiyatları da fazla düşemeyecektir.

«Dış ticaret çarpanı» doktrininin temeli budur. Bir ülkenin iç üretimi dış talep tarafından belirlenir. Bu Say yasasının tam karşıtıdır. Üretim düzeyi sermaye ve emeğin

elde edilebilirliğine bağlı değildir. Tam tersi, birikmiş sermaye ve istihdam edilen emek, geçmişteki dış talep ve üretim artışının bir sonucudur.

Sanayi gelişmesinin başka bir analizi de Keynes'de bulunabilir. Keynes 1930'lar bunalımının ortasında yazarken, yatırım azlığının sonuçlarına eğilmiş, sanayinin veri kapasitesinde istihdam ve tasarrufun yatırımdan fazla oluşuna dikkati çekmiştir. Say yasaasının yatırım eksikliği/tasarruf fazlası koşullarında çalışmadığını düşünerek likidite tercihi ve faiz haddi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Keynes'in tasarruf/yatırım çarpanıyla ilgili fikirleri dikkati dış ticaret çarpanından uzaklaştırmıştır. Oysa sanayinin gelişme hızı ihracata bağımlı olduğundan dış ticaret çarpanı çok daha önemlidir.

İngiltere örneğinde sanayi gelişmesini tasarruf haddine, sermaye birikimine, teknolojik gelişmeye bağlayan geleneksel görüşün aksine, yeni kanıtlar, bu ülkede sanayi gelişmesinin ta başından beri ihracat çıkışlı olduğunu göstermektedir. Çünkü fabrikalaşmanın, sanayi üretiminin, başladığı ülke olarak sanayi ürünü ihracatını çok hızlı arttırabilmiştir. (19. yy Hindistan ve Çine). Giderek ulaşım devrimiyle İngiliz ticareti bütün dünyaya yayılırken, bir yandan sıralı mamul ihraç ettiği ülkelerden, besin ve hammadde alıcısı durumuna gelmiş, öte yandan, o ülkelerdeki küçük ölçekli yerli sanayiye öldürmüştür.

İngilterenin sanayi üretiminde liderliğinin doruk noktası 1846-73 yıllardır. Giderek diğer batılı ülkelerin de sanayileşmesiyle dış pazarlarını yitirmeye başlamıştır. Bu gerilemenin başlangıç noktasıdır. Öte yandan yeni sanayileşen ülkeler bu aşamada koruyucu gümrükler ve devlet yardımlarıyla desteklenmişlerdir.

İngilterenin 20. yüzyıldaki gerilemesinin nedenlerini bulmak için kapitalizmin iki temel ögesini anlamak gerekir.

1) Serbest bir piyasa ekonomisinde sanayi üretiminin artışı pazarın genişlemesine, yani dış talebe bağlıdır.

2) «Verdoorn Yasası» : İşçi başına ürün artışıyla, toplam ürün artışı arasında güçlü bir korrelasyon vardır ki, bu da ölçek ekonomileri ya da artan getiri demektir. Bir ülkenin sanayi ürünlerine olan efektif talep ne kadar hızlı artarsa, verimlilik ya da kişi başına gelir de o kadar hızlı artar.

Bazı yazarlar İngiliz sanayiindeki gerilemeyi kötü işletmeciliğe bağlamışlardır. Kuşkusuz bunun payı vardır. Fakat asıl neden ithal ikamesiyle yeni sanayileşen batılı ülkelerin, koruyucu gümrük şemsiyesi altında, İngiltereden daha az ithalat yapmaları ve özellikle imparatorluk tercihi kalkınca, dinamik rekabetçiler olarak dünya pazarlarını ele geçirmeleridir. Böylece İngilterenin hem sanayi gelişmesi, hem de emek üretkenliği geri kalmıştır.

Yüzyılımızdaki gelişmelerle bu gerileme daha da hızlanmıştır. 1950-75 arasında dünyada beklenmedik bir büyümeye, refaha (boom) tanık olunmuştur. GATT, AET, EFTA gibi anlaşmalar ticareti sınırlayıcı etkileri ortadan kaldırmış, 1940'lara dek süren ulusculuk ve otarşi dönemi sona ermiş. Gelişmiş Kapitalist Ülkeler (GKÜ) arasında büyük bir ticaret başlamıştır.

GKÜ lerde hızlı büyümenin yanı sıra ürün artışı büyüme hızından, sanayi ürünü ihracatı ürün artışından da fazla artmaktadır. 9-11 ülke dünya ticaretinin % 85-90 ına egemendir. Öte yandan bu dönemde büyüme hızları göreceli az olan İngiltere ve ABD nin dünya ticaretindeki payı % 40 dan % 20 ye düşerken' Almanya, İtalya, Japonya'nın payı % 20 den % 40 a çıkmıştır. Öyleyse bütün sanayileşmiş ülkelerin hızlı büyümeleri ihracat önderliğindedir.

İngilterenin gerilemesinde 1945'ten sonra Keynes'ci iktisat politikalarının da rolü büyüktür. (Sanayi ürünleri için iç talebin artması ve yatırımların artık ihracat talebinden bağımsız olması vb.) Tam istihdam politikası ihracat önderliğinde büyüme yerine tüketim önderliğinde büyümeyi getirmiştir. Yatırım ve istihdam eksikliğini düşündüren efektif talep azlığı yerine ithalat fazlası ve ödemeler dengesi krizleri ortaya çıkmıştır. 1950-75 döneminde paradoksal olarak GSMH ve ihracat artmıştır. Sabit döviz kuruna

rağmen talep ayarlamaları ve mali önlemlerle sanayi kapasitesinde ve bunun yan ürünü olarak ihracatta bir miktar artış sağlanmıştır.

Öte yandan, gene Keynes'ci politikalar izleyen ABD de talep ayarlamaları ve kamu harcamalarının GSMH ya göre artışı, efektif talebi ihracattan bağımsız olarak arttırmış, giderek artan ödemeler dengesi açıklarıyla karşılaşmıştır. Fakat İngilterenin aksine doların gücünden ötürü ABD talebi kısmak zorunda kalmamıştır.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN SANAYİLEŞMESİ

Savaş sonrası dönemde Latin Amerika Ülkeleri, Hindistan, Pakistan vb. yeni sanayileşen azgelişmiş ülkeler (AGÜ), kolonyalizmin bitişinden sonra, 1880'lerin Almanyası ya da 1920'lerin Japonyası gibi sanayi kapitalizminin kalkış (take-off) aşamasına geçememişlerdir. Bu ülkelerin tek ortak özellikleri sanayi ürünlerinin önemli boyutlarda ihraç edilememesidir. Bunun nedenleri ise bu ülkelerin sanayileşme dürtüsünde ve biçiminde bulunabilir.

1) Bu ülkelerde sanayileşme isteği ayırım yapmayan yüksek koruyucu gümrükler arkasında ve ithalât sınırlamalarından doğmuştur.

2) Bu ithal ikamesi sanayiler iç talebe yönelmeyi karlı bulmuşlardır. Sanayi ürünleri talebinin dışsal faktörleri tarım sektörünün alım gücüyle sınırlıdır. Oysa bu ülkelerde tarım sektörü çok yavaş gelişmektedir. Bir kez «kolay» ithal ikamesi aşaması geçildikten sonra sanayi gelişmesini sürekli kılan bir temel kurulumamıştır.

Sanayileşmede ithal ikamesi aşamasını ihracat aşaması izlemeyince gerçek ücretler (tarım ürünleri türünden) artmadığı için emek üretkenliği fabrikasyon katma değerini düşürememiş, böylece bu ülkelerin dünya pazarında rekabet etme olanağı kalmamıştır.

Büyüme sorunu tekil bir ülkedeki pazarın büyüklüğüyle değil, sanayi gelişmesinin yoğunluğu ve dağılım derecesiyle ilgilidir. İsviçre ve Hong Kong gibi küçük ülkeler bir dalda uzmanlaşarak, her dalda ithal ikamesine kalkışmadan, sanayi ürünü ihracatçısı durumuna gelebilmişlerdir.

Öyleyse başarılı bir sanayileşmenin anahtarı dışa dönük bir stratejidedir. Seçilmiş dallarda ve gelişmenin ilk aşamalarında ihracat pazarlarında rekabet gücünü geliştirebilmekte ve ihracat kapasitesi artışını sanayi faaliyetleri artışıyla başabaş tutabilmektedir.

ENFLASYON

Kaldor'a göre AGÜ lere sanayileşmenin başarı sağlamamasının nedenleri, özellikle Latin Amerika (LA) örneğinde, sanayileşmenin enflasyona etkisi araştırılarak bulunabilir.

Önce 1970 lere dek LA daki enflasyonların özellikleri hatırlanırsa, 13-15 yıllık ortalama % 25-50 arasında kaldığı, asla hiperenflasyona (birinci dünya savaşı sonrası Almanya ya da ikinci savaş sonrası Macaristan ve Yunanistan gibi) dönüşmediği, çünkü yılda % 100 den % 20 ye dek oynak oranlar gösterdiği, ayrıca bazı ülkelerde yüksek (Şili, Brezilya, Bolivya, Arjantin, Paraguay, Uruguay), bazılarında daha düşük oranlarda (Meksika, Peru, Venezuela, Orta Amerika Cumhuriyetleri) varolduğu görülebilir.

LA daki yüksek enflasyonun nedenlerin üç alternatif açıklama getirilmektedir: Parasal, dış ticaret, yapısal açıklamalar...

1) Parasal açıklamada iki yaklaşımdan söz edilebilir.

a) Naive yaklaşım (Friedman'cı) : Para arzındaki artış enflasyona yol açar. GSMH ile para arzı arasındaki ilişki enflasyonu açıklamaya yeterlidir, bundan öte bir analiz gerekmez.

b) Olgun (sophisticated) yaklaşım: Enflasyonun iki nedeni vardır. Birincisi merkez bankası kredileri ile ödenen özel yatırımların çokluğu, ikincisi devletin borçlanmasıyla yapılan kamu yatırımlarının fazlalığıdır.

Kaldora göre, GSMH ile para arzı ilişkisinin temel açıklaması, para arzının merkez bankası denetiminden bağımsız olarak, talebe göre azalıp artmasındadır.

LA da yüksek enflasyonlu ülkeleri ötekilerden ayıran özellik ithal sınırlamalarının varlığıdır. İthalatın nicel ola-

rak sınırlanması enflasyon yaratır mı? Bu sorunun yanıtı, sınırlamaya neden olan döviz kıtlığının nereden kaynaklandığına bağlıdır. Kıtlik, ekonomide aşırı bir harcamanın sonucuyorsa, iç talep iç üretim kapasitesini aşıyorsa ithalat eğilimi artacaktır.

2) Dış ticaret açıklaması yüksek enflasyonu parasal olmayan ticaret koşullarına bağlamaktadır. Gene iki yaklaşımdan söz edilebilir.

a) Ülkenin ihraç mallarının fiyatları dünya piyasasında ithalat fiyatlarına göre düşmektedir. LA da 1930 bunalımı, tarımda kötü mahsul alınan yıllar ve ülkenin ana ihraç kalemine olan dünya talebinin düşmesi ihraç malı fiyatlarını düşürmüştür. Bu durum ithalat sınırlamalarına yol açabilir. Fakat sonuç ülke içinde tüketim mallarının fiyatlarını arttıırırsa, yaşam düzeyini düşürmemek için parasal ücretler de arttırılacaktır. Çünkü bu ülkelerde gerçek gelirlerdeki bir azalma eşitlikçi bir biçimde dağıtılamamaktadır. Sonuç enflasyondur.

b) Ülkedeki üretimin yapısı ile nihai talebin yapısı farklı olabilir ve bu olgu dış ticaretle dengelenemeyebilir. İşte böyle ortaya çıkan ithalat gereksinmesi ve ihracat kapasitesi uyumsuzluğu ülkenin üretim yapısıyla karşılaştırılınca yapısal enflasyon konusuna gelinmektedir.

3) LA'lı iktisatçıların da belirttiğine göre bu ülkelerdeki enflasyonlar parasal değil yapısaldır. Enflasyonun temeli sanayileşme ve kentleşmeyi hazırlayan koşullarda bulunabilir. Öyle ki Büyük Depresyon sırasında azalan ihracat gelirleri ve İkinci Dünya Savaşının uyardığı sanayileşme enflasyona yol açmıştır. Sanayileşme süreci, sanayi gelişmesinin ön koşulları -ekonomik gelişme- sanayileşme yolunu izler. Oysa bu ülkelerde süreç tersine, sanayileşmeden koşullara doğru olmuştur.

Çağdaş teknolojiye dayanan iktisadi büyüme ve kişi başına yüksek gelir, çağdaş imalat sanayinin gelişmesinden sonra gerçekleşir. Çünkü gerçek gelirler arttıkça, daha küçük bir bölümü beslenmeye, daha büyük bölümü sanayi ürünleri ve hizmetlere harcanır. Verimli çalışma koşullarıy-

la tarım sektörü toplam işgücünün çok küçük bir bölümüyle üretim yapabilir. (Avustralya, Yeni Zelanda, Danimarka vb..) Oysa LA dahil, tarımda fazla işgücü kullanılan bütün ülkelerde yoksulluk, az gelişmişlik ve gizli işsizlik olağandır.

Dış ticaretin olmadığı (soyutlama) kapalı bir ekonomide, tarımsal artık sanayi ürünlerine olan talebi belirler. Tarım dışı sektörlerde çalışanların ücret malları talebi (besin, giysi vb..) olduğu da gözönüne alınırsa, tarım ve sanayi sektörlerinin birbirini uyardığı anlaşılmaktadır. Bu zincirleme reaksiyon sanayi devriminden önce oldukça yavaş ilerlemiştir. Sanayi ve ulaşım devrimi dış ticareti çok kolaylaştırmış, günümüze dek bir dünya ticaret ağı kurulmuştur. Bu gelişme iki sonuca yol açmıştır :

1) GKÜ lerin ucuz sanayi ürünleri daha geri ülkelerin ilkel, küçük ölçekli manifaktürlerini öldürmüştür.

2) Batıda sanayiler büyüdüğü bu ülkelerin besinlere, tropikal ürünlere, maden vb. ham maddelere olan talebi artmış ve AGÜ lerde bazen yabancıların mülkiyetinde, bazen işbirliğinde maden işletmeleri, plantasyonlar doğmuştur. LA örneğinde mono - kültür ekonomiler (Belirli ham madde, besin üreticisi) olduğu bilinmektedir. LA ülkelerinin ihracatı 1930'lara dek artmıştır. İhracat gelirleri GKÜ lerden (özellikle ABD) sanayi ürünleri ithalatını karşılamıştır. Bu ülkelerde lüks tüketime alışık varlıklı bir toprak sahibi sınıfı gelişmiş ve bunun yanında mevsimlik işsizlik ve yoksulluk, LA'nın tipik özellikleri olmuştur. Kaldor LA'nın kişi başına gerçek geliri arttırmak ve sanayileşmek için doğru bir ithal ikamesi stratejisi uygulamış olması gerektiğini belirtmektedir.

İTHAL İKAMESİ

LA ülkelerinin yapamadıkları biçimde bir ithal ikamesi izleyen Batı Avrupa ABD ve Japonya başarılı kapitalist sanayi ülkeleri olmuşlardır. İzledikleri yolun çerçevesi şöyledir :

19. yy ortalarında Alman iktisatçısı Friedrich List ülkesinde sanayi verimliliğinin düşük olduğunu, özel koruma önlemleri alınmadan yaşayamayacağını belirtmektedir. Ve-

rimlilik ölçek ekonomileriyle, iş içinde eğitimle, koruma semsiyesi altında artmaktadır. Daha önceden sanayileşen ülkelerle göre ücretler düşüktür. Yeni sanayileşen ülke ikame aşamasından geçerek, sanayi ürünü ihracatçısı olmalıdır. Başarılı bir ikame politikasının aşağıdaki yolu izlemesi, başlangıçta seçici (selektif) olarak uygulanması gerekir.

1) Yüksek maliyetli sanayilerin mantar gibi üremesi önlenmelidir.

2) Bir ihracat potansiyeli oluşturmak için yerli üretim arttıkça, sanayiler bebeklik dönemlerini geçtikçe korumacılık azaltılmalıdır.

3) Korumacılık seçici olmalıdır. Önce hafif sanayiye (tekstil vb.), bunlar ihracata geçtikten sonra ağır sanayiye uygulanmalıdır. Oysa LA bu yolu izlememiştir. LA deneyimi aşağıdaki gibidir :

1) Sanayileşme atılımı ihracat azaldığı dönemde başlamış, döviz tasarrufu için ithalat sınırlamalarıyla yan yana gitmiştir. İthal yasakları bazı malların iç piyasa fiyatlarını çok arttırmış, yerli sanayi bunları üretmek için kurulmuştur. İthal sınırlamaları daha çok döviz tasarrufu için yapılmıştır, seçici değildir. Bu tür bir ikame sanayinin ürün fiyatları, tarım ürünleri fiyatlarının birkaç katıdır. Öyleyse yüksek maliyetlerle de olsa iç pazar için üretmek çok kârlıdır.

2) İkame sanayileri kurulunca yatırım kapasitesi, kentleşme, toplam istihdam artmıştır. Yeni gelirler tüketim malları talebini (besin) arttırmış, fakat sanayi faaliyetleri ödemeler dengesi sorununu ortadan kaldırmamış, üstelik yeni ithalat yeni talepleri yaratmıştır. Yine de ithal sınırlamaları artarak devam etmektedir.

3) Tarım sektöründe ürün, kentlerin talebini karşılayacak kadar artmamıştır. Buna iki neden bulunabilir :

a) Kurumsal neden : Toprak mülkiyeti feodaldır, yarıcılık, ortakçılık verimli bir tarım üretimine uygun değildir.

b) İktisadi nedenler : Tarım ürünlerinin kıtlığına karşın sanayi ürünlerinin fiyatları daha yüksektir.

İşte böylece sürekli, yapısal bir enflasyonun mekanizması kurulmuştur. Öyle ki besin fiyatları arttıkça gerçek ücretleri düşürmemek için parasal ücretler artacak, buna bağlı olarak sanayi ürünleri fiyatları artacaktır. Tarım ürünleri fiyatları için bir talep enflasyonu, sanayi fiyatları için bir maliyet enflasyonu söz konusudur. Bu enflasyon yalnız iki koşulla önlenebilirdi :

1) Tarım dışı sektörlerde istihdam, besinler için ek bir satınalma gücü yaratmayacak biçimde azaltılmalıydı.

2) Ya da tarım dışı sektörlerde çalışan işçiler, gerçek ücretlerinde bir azalmaya razı olabiliyorlardı. Fakat birim ürün başına emek maliyetini minimize eden belirli bir gerçek ücret vardır ve zaten geçimlik düzeyin altındaki bir ücret iş verimini azaltacağından, işveren de onu vermek istemeyecektir. Yani ücretler konusu bir sendika baskısı konusu bile değildir.

ÇÖZÜMLER

Yukarıdaki analiz doğruysa çözüm parasal ve mali reformlarda değildir. Ancak yapısal ve zaman gerektiren çözümler bulunabilir. Bunlar :

1) Yerli besin üretimini arttırmaktır. Bunu sağlayabilmek için toprak ve tarım reformu, kamu yatırımları ve teşvik politikaları, sulama projeleri vb. gibi bir çok zaman alan alt yapılar kurulması gerekmektedir.

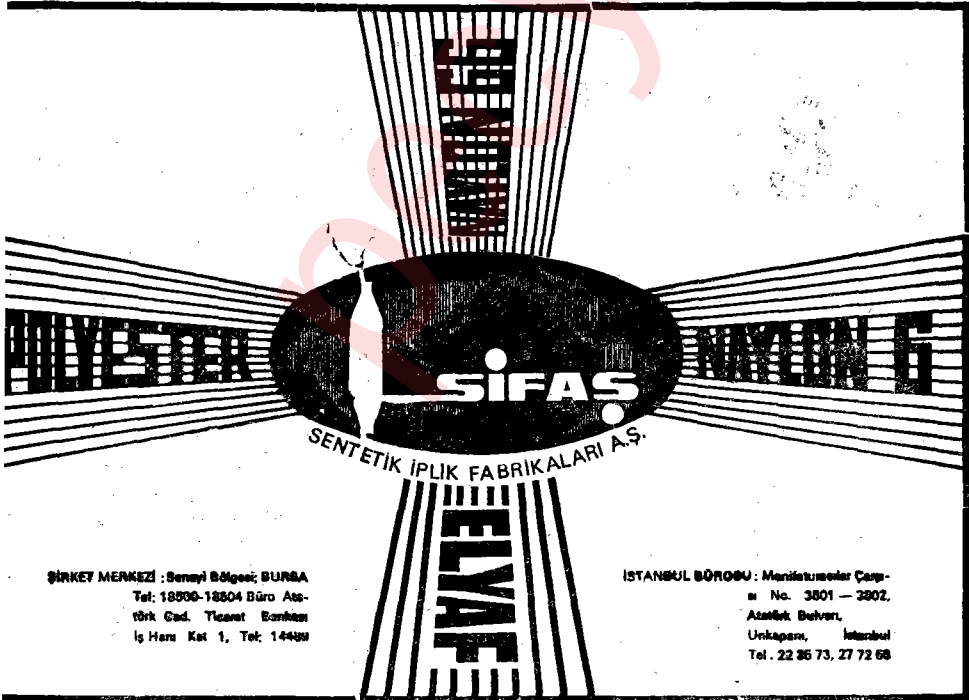
2) Sanayinin rasyonelleşmesi sanayi ürünleri ihracatı için uygun politikalar izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca varlığını yalnızca korumacılığa bağlamış, ekonomik olmayan ölçek ve yapıdaki dağınık firmalar tasfiye edilmelidir.

Ayrıca ithalat kotaları yerine (sınırlama yerine), koruyucu gümrükler konmalıdır.

İhracat teşviki için katlı kur uygulamasına gidilmelidir. Sanayi mamüllerinin ihraç edilebilmesi için, iç maliyetleri dış fiyatlara uyumlaştıracak biçimde sübvansiyona gidilmelidir. Fakat bunun için tarımın büyük ölçüde vergilendirilmesi gerekebilir ki, LA'da bu çok güçtür. Oysa Japon-

ya'da Meiji döneminde yapılabilmektedir. Ya da aynı sonuca varmak, bütçeden büyük transferler yapılabilir. O zaman sanayi ürünlerine uygulanan koruyucu ithal gümrükleri, eşdeğer ihraç sübvansiyonlarıyla uyumlaştırılmalıdır. (İthalatta % 50 gümrük varsa ihracata % 33 lük sübvansiyon yapılmalı vb.).

Ne var ki bu tür çözümler Bretton Woods'da ve Gatt'la yasaklanmıştır. Yalnız GKÜ'ler çıkarlarının gerektirdiği biçimde dış ticaret kısıtlamalarına gidebilmektedirler. Belki de AGÜ'ler, enflasyondan kurtulmak için ve bu tür önlemleri uygulayabilmek için, AET gibi LAFTA gibi bloklaşmalara giderek, güçlerini arttırmalıdır.

SIFAS
SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

İNVESTER **NİYEM**

ELİYATE

ŞİRKET MERKEZİ : Seray Bölgesi, BURSA
Tel: 18500-18804 Büro As-
türk Cad. Tescim Esmesi
İş Hanı Kat 1, Tel: 14439

İSTANBUL BÖRSESİ : Menkul Değerler Cam-
ii No. 3801 - 3802,
Azadlık Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel. 22 36 73, 27 72 68

Çağdaş Banka Süper Sistem

Garanti Bankası
çağdaş Bankacılığı
Türkiye'de
Süper Sistemle
uygulayan
tek Bankadır

Garanti Bankası
ile çalışın,
Süper Sistemin
sürat ve kolaylığından
yararlanın.

